

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра історії

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Печеніна Н.А.

Реєстраційний №

“___” _____ 20__ р.

«___» _____ 20__ р.

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕЖИМУ «НОВОГО
ПОРЯДКУ» В М. КРИВИЙ РІГ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ІС-м-22
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Панченко Єлизавети Валентинівни
Керівник: к.і.н., доцент Печеніна Н.А.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Члени ЕК _____

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Панченко Єлизавета Валентинівна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чиним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Єлизавета Панченко

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1 Стан наукової розробки теми.....	7
1.2 Джерельна база проблеми.....	16
1.3 Теоретико-методологічні основи дослідження	21
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ РЕЖИМУ «НОВОГО ПОРЯДКУ» В М. КРИВИЙ РІГ.....	25
2.1. Становлення окупаційної влади в місті Кривий Ріг.....	25
2.2. Особливості життя і побуту містян в період окупації.....	30
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3. ВИВЧЕННЯ ТЕМИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ.....	37
3.1. Стан проблеми в шкільній практиці.....	37
3.2. Методичні аспекти викладання теми «Нацистський «новий порядок» в Україні» в шкільному курсі історії».....	46
Висновки до розділу 3.....	57
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	61
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення особливостей реалізації режиму «нового порядку» в місті Кривий Ріг має велике значення з історичного, соціокультурного та педагогічного поглядів і може сприяти більш глибокому розумінню історії регіону та країни в цілому. Режим «нового порядку» був періодом економічного пограбування, геноциду, терору та масових репресій, періодом, що залишив різноманітні наслідки на багато аспектів життя в Україні, включаючи м. Кривий Ріг. Вивчення цього періоду дозволяє учням зрозуміти, як чужий політичний режим впливає на економіку та соціокультурну сферу окупованої країни. Крім того, дослідження режиму «нового порядку» допомагає розкрити наслідки терору, масових страт та інших політичних репресивних заходів для місцевого населення. Це дозволить учням зрозуміти, які втрати та травми вносяться в історичну пам'ять народу, відображаються на історії міста та його мешканців.

Вивчення цього періоду дає учням можливість розвивати навички критичного аналізу джерел, оцінки інформації та розуміння різних історичних підходів. Це важливо для розвитку їхньої історичної грамотності та формуванню громадянської позиції. Загалом, вивчення режиму «нового порядку» допомагає суспільству уникнути повторення подібних помилок у майбутньому. Розуміння причин та наслідків репресивних режимів може сприяти збереженню демократичних цінностей та прав людини.

Мета дослідження: розглянути особливості реалізації режиму «нового порядку» в м. Кривий Ріг та теоретично обґрунтувати методичні аспекти викладання теми в шкільному курсі історії.

У відповідності з метою дослідження вирішувались **завдання:**

1. Проаналізувати історіографію, джерельну та теоретико-методологічну базу дослідження;
2. З'ясувати особливості функціонування окупаційної влади в місті Кривий Ріг та особливості життя і побуту містян в період окупації;

3. Обґрунтувати методичні аспекти викладання теми «Нацистський «новий порядок» в Україні» в шкільному курсі історії.

Об'єкт дослідження: нацистський «новий порядок» в м. Кривий Ріг та його вивчення в шкільному курсі історії.

Предмет дослідження: вивчення особливостей реалізації режиму «нового порядку» в м. Кривий Ріг в шкільному курсі історії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період окупації м. Кривий Ріг (1941 – 1944).

Територіальні рамки дослідження охоплюють місто Кривий Ріг, яке вважалося важливим індустріальним центром та ресурсним об'єктом для нацистської військово-економічної машини. Однак, географічні рамки реалізації режиму не обмежувалися лише межами міста, вони охоплювали прилеглі території та промислові об'єкти, які мали стратегічне значення для нацистської окупаційної політики.

Методологічна основа роботи базується на загальних принципах історизму, об'єктивності, системності та всебічності. Основні методи, що були використані при написанні дослідження базуються на даних принципах. Зокрема були використані загальнонаукові: аналіз, синтез, історичний та логічний; власне історичні методи: джерелознавчі методи, періодизації, порівняльно-історичний.

Апробація – виступ на I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Achievements of 21st Century Scientific Community» (14-15 вересня 2023 р., Дніпро).

Опубліковано статтю «Реалізація режиму «нового порядку» в м. Кривий Ріг» у Achievements of 21st Century Scientific Community: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference, September 14-15, 2023. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 352-353 p.

Практичне значення: результати кваліфікаційної роботи можуть бути використані вчителями при викладанні теми «Україна в роки Другої світової війни» в шкільному курсі історії.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, що нараховує 53 джерела. Загальний обсяг роботи – 68 сторінок, обсяг основного тексту – 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки теми

Друга Світова війна завдала непоправної шкоди всьому людству. Вона зруйнувала плани на довге і щасливе життя, залишивши незагоєні рани й сумні спогади тогочасних подій. Варто наголосити на тому, що історія України в період 1939 - 1945 рр. займала й продовжує займатиме провідне місце. Вивчення цього трагічного відтинку минувшини триває вже майже 80 років. Жорстока війна не обійшла стороною і місто Кривий Ріг. Заможне місто металургів за період війни зазнало непоправних втрат. Нашим обов'язком є вшанування пам'яті всіх загиблих, всіх тих, хто боровся, жив, працював у Кривому Розі в роки Другої світової війни.

Більш ніж вісімдесят років тому німці окупували землю Криворіжжя, розпочалися трагічні три роки в історії міста. За цей час Кривий Ріг зазнав багато лиха: були вбиті тисячі мешканців міста різних національностей, майже припинили роботу заводи та шахти, було знищено сотні будинків та адміністративних будівель, але попри це життя в місті продовжувалось. Зазвичай, німецький окупаційний режим на території українського Півдня досліджувався відмежовано від подібних окупаційних режимів в інших окупованих районах та територіях Європи, де був встановлений «новий порядок». Вплив нацистського окупаційного порядку на Кривий Ріг був значний і трагічний. Він призвів до людських жертв, економічного виснаження та соціокультурних змін. Окрім того, окупаційний режим спрямовував економічні ресурси та продукцію на потреби Третього Рейху. Це призвело до виснаження ресурсів міста та збільшення економічних труднощів для місцевого населення. Прийшовши на територію України нацисти встановили жорстокий режим контролю, супроводжений репресіями

проти євреїв, політичних опонентів, інтелектуалів та інших неприйнятних для нацистської ідеології груп. Це призвело до масових арештів, депортацій та вбивств [28, с. 58].

Достовірного числа жертв війни не встановлено й досі. У ході бойових дій були знищені колосальні матеріальні й культурні цінності. Україна у цьому конфлікті за приблизними підрахунками втратила більше 3 млн. осіб на фронтах, 5,5 млн. у зоні окупації, а 10 млн. людей залишилися без житла [12, с. 83]. Промисловість, сільське господарство й транспорт були повністю знищені. Під час війни в Україні було зруйновано сотні населених пунктів і частково понищили майже кожне місто України.

Дослідженням питання особливостей реалізації режиму «Нового порядку» займалася значна частина вітчизняних науковців. Так, праця В. Косика «Україна і Німеччина у другій світовій війні» написана за документами нацистської Німеччини й дає докладну характеристику окупаційного режиму в Україні. В. Косик описував жахливі події тогочасного життя без прикрас, так як вони були: «Німці часто розстрілювали цілі сім'ї. Дітей, немовлят, старих людей і навіть далеких родичів убивали без усякого суду, як тільки була хоч найменша підозра, що один із членів сім'ї вчинив злочин.» Велика за обсягом праця В. Косика охоплює надзвичайно широкий спектр проблем, пов'язаних із долею українців в період війни, розпочатої гітлерівською Німеччиною. Вона містить чимало унікальних матеріалів, які розкривають різні, дотепер незнані сторони діяльності національно-визвольних сил в їх протистоянні та ганебному відношенні верховних правителів та репресивної машини Третього райху. Автор зазначає: «Фактично гітлерівська Німеччина бажала встановити беззаперечну гегемонію над усією Європою і таки чином стати наймогутнішою державою світу. Для реалізації цього амбіційного плану Гітлеру потрібні були всі ресурси європейського континенту й особливо ресурси України» [22,с. 39].

Праця В. Коваля «Україна 1939- 1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії» (1995 р.) дає змістовне бачення окупаційного режиму в Україні, розкриває трагізм українського народу під окупацією. Книга акцентує увагу на маловідомих аспектах історії того періоду, які залишились на периферії загального дискурсу. Це включає такі теми, як масові репресії, геноцид українського населення, життя під окупаційним режимом та колаборація, вплив військових подій на економіку, культуру та соціальну структуру Українитощо. Загалом праця В. Коваля допомагає зробити складність вибору, з яким зіштовхнулася українська спільнота під час війни. Вона розкриває конфлікт між бажанням опиратися окупантам та реаліями життя під контролем ворожих сил. Це можна простежити через оповіді про партизброї, підпільний рух, долю українців у військових формуваннях різних сторін конфлікту. Необхідно зазначити, що дослідження В. Коваля відображає певний погляд на історію та може бути суб'єктивним відображенням авторської позиції. Важливо аналізувати його джерела, підходи та методологію дослідження, щоб отримати різноманітну та об'єктивну картину подій того часу [21, с. 28].

На початку 1990 років вивчення окупаційного режиму, історики отримали можливість переглянути багато моментів у дослідженнях історії Другої світової війни, почали досліджувати теми, що раніше взагалі замовчувалися або були недостатньо висвітлені, зокрема, такі проблеми: побудова нацистського окупаційного апарату, визначеного П. Рекотовим, трагедія радянських військовополонених, досліджувана В. Корольом, економічна політика окупантів у працях І Ветрова, підневільна праця радянських військовополонених та українських селян на користь німецької держави, яку активно розглядає К. Паньківський. У своїй роботі автор спирається на документи, опубліковані як у спеціальних збірниках так і в працях попередників [41, с. 98]. І. Ветров на основі цих праць виділяє, характеристику окупаційного режиму, за початковими планами нацистської

Німеччини, адже саме початкові плани, найкраще дають змогу характеризувати мету окупаційного режиму та його завдання.

Варто наголосити на тому, що вітчизняні дослідники напрацювали значний науковий доробок, що висвітлює джерельну базу, регіональну специфіку та різні форми впливу масштабної німецької пропаганди як зівстановлення «нового порядку» загалом, так і під час вербувальних кампаній із вивезення населення України на примусову працю до Німеччини в період 1941–1944 рр. зокрема. Здебільшого в полізору фахівців перебувала окупаційна преса, радіо, кіно, фотоматеріали, плакати, листування примусових працівників тощо. Так, привертають увагу праці Д. Титаренка [48], О. Мельник [30], О. В. Тішина [49], С. І. Федоренко [50] та ін. Лише окремі автори вивчали підготовку та використання військовополонених в агітаційній діяльності німецьких загарбників. Серед праць іноземних дослідників, які студіювали різні аспекти створення й поширення нацистської пропаганди, її вплив як на населення Третього Райху, так і на мешканців окупованих «східних територій», можна виокремити наукові надбання Г. П. Поліщук [39], В. Орлянського [38], Ю. Смолича [44] та інших.

Краєзнавча література містить чимало робіт і публікацій, які характеризують історію України та окремих її регіонів у роки Другої світової війни. Разом із тим багатий фактографічний матеріал, який вартий уваги дослідників і має бути належним чином представлений у краєзнавчих роботах. Український письменник та журналіст Іван Багряний проживав у Кривому Розі під час окупації. Письменник особисто відчув і передав світу гнітючі реалії у своїх творах. У своїх творах він відображав трагічний характер тих подій та вплив на український народ. Особливо важливими є його спогади та листи, які стали важливим свідченням того часу. Багряний перебував у Кривому Розі під час окупації та репресійного режиму нацистських окупантів. У своїх творах, зокрема у спогадах та записках, він описує страхіття того періоду, репресії, терор та відчай місцевого населення. Його спогади розкривають побутові деталі, важкі життєві обставини та вплив

на українців у той час. Автор у своїх творах підкреслював важливість гідності, спротиву та збереження національної ідентичності навіть в умовах окупації. Його листи та записки стали свідченням того, як важливо було вистояти у той час та не втратити гідності.

«Записки перед смертю» (1942-1943) – це один із найбільш відомих та важливих творів Івана Багряного, написаних ним під час окупації в Кривому Розі. У цих записках він описує страшні реалії окупації, життя в умовах репресійного режиму та геноцид єврейського населення. Ці записки стали важливим свідченням тих жахливих подій [4, с. 73].

Загалом у період Другої світової війни багато авторів писали про події, що відбувалися в різних містах окупованої України, включаючи Кривий Ріг. Дмитро Костенко – український письменник і поет, відомий своєю участю в русі партизанського опору під час війни. У період окупації Дмитро Костенко написав кілька віршів, у яких відобразив страхіття війни та окупації, страждання людей, патріотизм та бажання відновлення незалежності України. Один з його віршів, який може стосуватися Кривого Рогу у цей період, це «До Кривого Рогу вже п'ятий день...»

Сучасна вітчизняна історіографія поповнилася й низкою досліджень, в яких висвітлюються окремі аспекти політики окупаційних органів влади стосовно дітей, підлітків та молоді в окупованій Україні у роки Другої світової війни. Чільне місце посідають праці Г. М. Голиша. Серед таких і низка статей В. В. Ленської, О. Г. Перехреста, О. В. Потильчака, В. О. Шайкан та ін. У своїх працях вітчизняні науковці як комплексно, так і на регіональному рівні, в тому числі й по місту Кривий Ріг у період встановлення «Нового порядку» висвітлюють різні точки зору нацистів відносно освіти окупованого місцевого населення, досліджують заходи німецької окупаційної влади щодо створення (відновлення) та подальшого функціонування початкової професійної школи, їх характер і спрямування, притягнення дітей та підлітків до трудової повинності тощо.

Вагомим надбанням української історіографії є й ряд праць Г. Г. Грінченко, М. В. Ковалю, О. Є. Лисенка, Т. В. Пастушенко, О. Г. Перехреста, присвячених розкриттю особливостей вивезення населення України, зокрема жителів м. Кривий Ріг до Райху, політико-правовому статусу та використанню робочої сили зі Сходу у сфері економіки Німеччини [18, с. 45].

Дослідники на основі архівних документів, усно-історичних свідчень та епістолярної спадщини зуміли показати умови життя та праці робітників з різних регіонів України в Німеччині, розкрили психофізичний стан «остарбайтерів» та ін. У працях зарубіжних істориків К. Беркгофа, Ф. Гунтера, О. Далліна, Р. Еванса, Б. Єржабкової, М. Шперера тощо. Проаналізовано економічну політику нацистських лідерів стосовно східних земель, еволюцію ставлення місцевого населення України до нової окупаційної влади, ставлення до «нового порядку» й ескалацію чинення окупантами жорстокості та насилля, розшарування поглядів селян тощо.

Разом із тим, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених різним проблемам з історії нацистської окупації українських земель, питання встановлення «нового порядку» у період окупації розкрито не повністю. Це повною мірою стосується проблеми змісту та наслідків нацистського «нового порядку» в м. Кривий Ріг.

Характерними особливостями нинішнього етапу розвитку української історії є активний пошук науковцями нових теоретичних і концептуальних засад у вивченні того чи іншого історичного факту. Актуальність болючої для будь-якого українця теми – Другої світової війни, визначається перш за все здобутим уроком в інтересах теперішнього і майбутнього розвитку суспільства, оскільки життя і розвиток українського суспільства напяму залежить від історії свого народу [8, с. 19].

Повне і всебічне вивчення життя в Україні в період Другої світової війни можливо лише за умови усвідомлення та врахування наукового доробку світової та вітчизняної історичної науки та наукових напрацювань з досліджуваної теми. Українська історія має небагато сторінок, одночасно

насичених як позитивними, так і негативними конотаціями. Так само нелегко віднайти період, який би піддавався такій інтенсивній ідеологізації. Напевно, це логічно, що подія, яка має такі масштаби і доленосні наслідки, залишає глибокий слід у колективній та особистій пам'яті, стає полем світоглядного протистояння, полігоном політичних технологій. І як би не обстоювали науковці суверенність фундаментальних знань, результати їх зусиль постійно перебувають у центрі прискіпливої уваги держави, політикуму, суспільства. У різних варіаціях подібна ситуація склалася майже в кожній країні, що пережила Другу світову війну. Та в Україні існують тільки її властиві особливості переживання і прочитання цієї доби.

Повсякденне життя населення окупованих міст України сьогодні залишається однією з актуальних проблем вітчизняної історичної науки. Натомість, спеціальних досліджень присвячених встановленню «нового порядку» в період окупації, а також щодо повсякдення мешканців Кривого Рогу майже не було. Не знати своєї історії невірно навіть з точки зору еволюції людини, вважав В. М. Яременко, видатний представник української інтелігенції, котрий присвятив своє життя безкорисливій службі на благо своєї країни [52, с. 118]. Краєзнавці й дослідники гірничого краю, орієнтуючись на сучасні інформаційні можливості та модерні знання, не лише поступово перехоплюють ініціативу у попереднього покоління, а й сміливо заперечують канони. Вони тримають у своїх руках пусковий механізм не тільки нового прочитання існуючих, здавалося б непохитних норм, а й розширюючи відомі знання, готуються до їхньої кардинальної ревізії [20, с. 42].

Про Другу світову війну та нацистську окупацію України нині написано чимало ґрунтовних праць. Їхня тематика охоплює значну кількість тематичних ніш. Водночас в історичних дослідженнях, присвячених тому трагічному періоду вітчизняної історії, наявні певні перепони, пов'язані з вивченням становища українського суспільства, особливостей його функціонування й самоорганізації [20, с. 57].

У період 90-х років ХХ ст. та першого десятиріччя ХХІ ст. вітчизняні науковці здійснили справжній прорив у дослідженні окупаційного минулого нашої країни. Причинами активізації розроблення та наукової інтерпретації зазначеної теми стали не лише недостатнє вивчення цієї проблематики в радянський період, її заангажованість партійними догматами, а й відкритий доступ до архівних джерел. Різноманітним аспектам окупаційного режиму були присвячені дисертації низки вітчизняних істориків, а саме: історико-правовим – П. Рекотова, соціокультурним – І. Спудки, економічним – О. Потильчака, І. Ветрова, Н. Глушенок, релігійно-духовним – О. Лисенка, Ю. Волошина, В. Гордієнка, І. Грідіної та М. Михайлуци, примусовому вивезенню місцевого населення на роботи до Третього райху – Т. Пастушенко та В. Данильчук. Дослідженням регіональних особливостей функціонування «нового режиму» займалися І. Тарнавський, А. Скоробагатов, І. Петрова, В. Удовик, Ф. Полянський, Ю. Олійник, В. Абакумова, К. Сміян, В. Власенко. Агітаційно-пропагандистські впливи на місцеве населення в період «нового порядку» досліджували Д. Титаренко, В. Гедз, М. Михайлюк, О. Салата, В. Яременко. Побічно проаналізовано становище місцевого населення, а також схарактеризовано його соціальний статус у роботах А. Подольського та О. Гончаренка, які розглядали особливості геноциду єврейського народу України.

У працях вказаних авторів здійснено реконструкцію різних аспектів окупаційного минулого, як-от: економічних, соціальних, релігійно-духовних, репресивно-каральних. На цій основі базувалися дослідження окупаційного режиму в другому десятиріччі ХХ ст. Саме аналізу цих робіт і присвячена пропонована публікація. У контексті окреслених завдань варто зазначити, що нормативно-правове врегулювання різноманітних аспектів життя соціуму в часи окупації стало предметом наукових досліджень О. Гончаренка та М. Куницького [27, с. 59].

У своїй праці «Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.)» О.

Гончаренка детально описано нормативно-правове регулювання цивільної, трудової та сімейної сфер функціонування українського соціуму. Досліджує науковець і систему адміністративного та кримінального законодавства, подекуди поверхово аналізує застосування кримінально-процесуальних норм, судового кримінального та цивільного процесу, ефективності функціонування «нового порядку», його особливостей і проблематики діяння [12, с. 59].

М. Куницький у праці «Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941–1944 рр.)» більш детально акцентує увагу на практичному застосуванні норм тогочасного законодавства в окупованій Україні, можливостях місцевого населення у сфері захисту своїх прав від неправомірних посягань представників місцевої адміністрації та допоміжної поліції, інших членів суспільства, асоціальних елементів [27, с. 48].

Таким чином, дослідження даного питання має велике значення, оскільки розриває не лише сам зміст окупації, але й дає оцінку окупаційному режиму, який діяв на території Криворіжжя в роки Другої світової війни. Праці науковців є ефективним джерелом для розриття історичних подій.

1.2. Джерельна база проблеми

Джерела є необхідним інструментом для проведення наукового історичного дослідження і важливою складовою діяльності історика над певною історичною проблемою. Під час написання наукової роботи було використано низку періодичних видань, історіографічних матеріалів, вітчизняної та зарубіжної літератури, спогадів очевидців.

Періодичні видання були одним із видів джерел, які демонстрували тогочасні події. Серед найбільш значних джерел, які заслуговують на увагу є журнал «Дзвін». Журнал «Дзвін» був популярним літературним виданням, яке виходило в Україні в період до Другої світової війни та після неї. Перший

номер «Дзвону» вийшов 1 жовтня 1941 року. Загалом газета виходила у 1941–1943 роках в м. Кривий Ріг. Це періодичне видання висвітлювало події досить не однозначно. Значний вплив на зміщені матеріали здійснювала окупаційна влада. Майже в кожному з її номерів були матеріали про принади роботи і життя в Німеччині. Проте дуже швидко криворіжці довідались про жахливі умови праці та нестерпне відношення німецьких роботодавців до своїх «східних робітників». Це, природно, викликало небажання населення їхати на таку «панщину». Тому компанії по мобілізації оstarбайтерів почали здійснюватись репресивними засобами [9].

У збірнику документів «Кривий Ріг: пам'ять міста 1941–1945 рр. у документах і матеріалах» коротко описано період «нового порядку» на території Кривого Рогу і приналежних районах. Так, під час окупації Кривого Рогу і прилеглих районів нацистською Німеччиною (1941–1943 рр.) здійснювалися радикальні зміни у владі та соціальному житті місцевого населення. Окупаційна влада встановлювала свою систему контролю та репресій, змінювала правовий порядок та господарську організацію. Місцеве населення стикалося з обмеженням особистих свобод, цензурою інформації, обов'язковим дотриманням вказівок окупантів. Значна частина економічних ресурсів використовувалася на потреби нацистської військової машини. Українці були змушені працювати на заводах і виробництвах, які працювали на підтримку німецького військового осередку. Окрім того, в той же час на окупованих територіях відбувалася репресія та геноцид проти єврейського населення, що призвело до страшних злочинів, таких як масові вбивства та голокост. Описані події, зміщені в збірник документів містять інформацію про зміни в адміністративній структурі, соціальних трансформаціях, ролі колабораціоністських організацій та інших ключових аспектах окупації [33, с. 87].

Серед низки робіт, в яких демонструється картина життя окупованого Кривого Рогу слід згадати працю місцевого краєзнавця О. Мельника «Криворіжжя: у полум'ї війни (1941-1944)». Ця праця є монографією і

першою спробою автора комплексно і різнобічно вивчити проблему Криворіжжя в роки війни з німецько-фашистськими окупантами. На прикладі великого архівного матеріалу автор розкриває основні моменти від початку війни, в період окупації та бойових дій, здійснених Червоною армією та після звільнення краю. Праця місцевого краєзнавця О. Мельника заслуговує особливої уваги, оскільки вона проливає світло на картину життя окупованого Кривого Рогу під час Другої світової війни. Його дослідження є унікальним джерелом інформації, що дозволяє нам краще розуміти труднощі, з якими стикнулися жителі міста в умовах окупації та воєнного конфлікту [28, с. 59].

Праця «Криворіжжя: у полум'ї війни» містить важливі відомості про життя мешканців Кривого Рогу під німецькою окупацією, роль міста в господарській та воєнній сферах, зусилля місцевого населення для забезпечення життєвих потреб та збереження національної ідентичності [37, с. 114].

Про жертв єврейського геноциду в місті розповідає книжка місцевого краєзнавця В. Ліна «Криворізька трагедія». На основі спогадів очевидців, а також рідних і близьких жертв Голокосту автор відтворив невеличкі портрети загиблих під час трагічних подій біля шурфів шахти № 5 [3, с. 248].

Загалом, засоби реалізації нацистської ідеології, особливості її сприйняття населенням окупованої території, основні форми самоорганізації суспільства в умовах окупації, їхня ідеологічна спрямованість розглянуті у колективній праці В. Шайкан «Кривий Ріг: лихоліття 1941-1945 рр.». У науково-популярному виданні на основі широкого кола джерел вперше подано панорамну картину життя м. Кривого Рогу в роки війни 1941–1945 рр., окремі новели про демографічні процеси та повсякдення простої людини в умовах навали. В додатках вміщено добірку документів, спомини очевидців, замальовки, хроніку подій, вибрану бібліографію, персоналії тощо. Книга передає дух, тривожність і напруженість часу, а почасти, і його атмосферу. Видання адресовано науковцям, краєзнавцям та усім, хто

цікавиться історією війни й рідного краю. Дослідники визначають, що головним ідеологічним завданням окупаційного режиму були дискредитація радянської влади, економічне пограбування, фізичне винищення й поневолення українського народу. Важливим є висновок авторів про те, що діяльність громадських інституцій в окупованій Україні стала уособленням внутрішньої життєдайної сили української нації, яку не змогла підірвати окупаційна політика нацистської Німеччини [39, с. 119].

Загалом, відома дослідниця В. Шайкан проводить дослідження, аналізуючи причини, мотивацію та наслідки колабораціонізму. Авторка звертається до архівних джерел, документів, свідчень та інших історичних джерел, щоб зрозуміти, які чинники впливали на колабораційні угоди та як вони вплинули на суспільство і політику того часу. Дослідниця активно досліджує роль окремих осіб, груп та організацій у колабораціоністських актах, їхню мотивацію та співпрацю з окупаційною владою. Робота В. Шайкан сприяє більш глибокому розумінню того періоду історії, допомагає виявити складні взаємозв'язки та динаміку колабораціонізму. Її дослідження є важливим внеском у вивчення історії та розуміння впливу політичних, соціальних та етичних факторів на поведінку людей у важкий період війни [39, с. 118].

Феномен колабораціонізму в період «нового порядку» перебуває в центрі уваги В. Шайкан. У своїй праці дослідницею доведено, що екстремальні форми окупаційного буття зумовлювали співпрацю частини місцевого населення з окупантами в різних сферах суспільного життя. Зроблено дослідження форми співпраці частини місцевої інтелігенції з німецькою владою в процесі створення органів місцевого управління та забезпечення їхньої роботи. [25, с. 124]

Важливий внесок в розвиток української історії періоду Другої світової війни зробила Л. В. Задорожна. Праця «Теоретичні основи дослідження «усної історії» українців про Другу світову війну містить новий науковий напрям «усну історію» - це запис із застосуванням аудіо та відеотехніки,

усного оповідання, спогадів очевидців подій Другої світової війни. Варто відзначити, що дослідження подій 1939-1945 рр. в Україні з допомогою усної історії є специфічним методом. За допомогою фіксування, аналізу та інтерпретації вербальних і невербальних свідчень історик має змогу не стільки встановити раніше невідомі історичні факти, скільки з'ясувати відношення людини до них, його інтерпретацію подій, його особисте бачення ситуації, що, з точки зору теорії пізнання є не менш вагомим, ніж вирішення глобальних завдань «великої науки» [18, с.20].

Дослідники вважають, що усна історія відкриває значні можливості, особливо в питаннях масових процесів та досягненні об'єктивної оцінки історичних подій. Це новий напрямок, який успішно розвивається за кордоном і передбачає вивчення новітньої історії за допомогою нового типу джерел. Усна історія є синтезом різноманітних підходів до вивчення минулого, об'єднуючи міждисциплінарні методи та створюючи самостійну дослідницьку базу, що включає джерела, методи збору та аналізу. Цей підхід, за твердженням Л. В. Задорожної, визначає власні методологічні основи, які активно використовуються в історичному дослідженні.

Варто наголосити на тому, що за будь-яких обставин, головною передумовою для використання методу усної історії має бути повага професіонала – науковця до людини – респондента як до особистості. Найбільш прийнятним та ефективним методом збору історичної інформації про війну вважається інтерв'ювання. Вибір типу та змісту інтерв'ю безпосередньо пов'язаний із дослідницькими інтересами історика. Окрім того, до «усних» методів відбору інформації варто віднести метод попереднього інтерв'ю та анкетування. Завдяки таким методам дослідження історичних подій, зокрема тісною взаємодією старшого покоління воєнних років і сучасною молоддю, формується історія українського народу та його історична пам'ять. [18, с. 22-23]

Серед документів, які заслуговують на вивчення – є спогади очевидців. Допит поліцая І. Собко на сьогодні є єдиним відомим джерелом, в якому, з

позицій виконавця, описано масову страту єврейського населення міста 14 жовтня 1941 р. [1, с.41] .

Свідчення Лідії Микитівни Венгер дають уявлення про реальний стан справ з продуктами харчування. Для того аби вижити, містянам необхідно було йти на ринок та здійснювати прямий обмін товарів і послуг. Так, за хромові чоботи можна було отримати дві тонни вугілля, за вишукані панчохи давали два кілограми вершкового масла. Також продуктами харчування розраховувались за послуги. За перероблене зимове пальто можна було отримати дві буханки кукурудзяного хліба [1, с. 91].

Серед зарубіжних дослідників привертає увагу праця Тані Пентер, яка пише про певні особливості, що були притаманні радянському правосуддю та, відповідно, радянській судово-слідчій документації. Серед вітчизняних дослідників, які, зокрема, вивчають архівно-слідчі справи, слід згадати І. Дерейка. Він доволі докладно аналізує структуру архівно-слідчих справ, визначає специфічні риси цього різновиду джерел тощо. Проте він не ставить за мету виокремити з цих матеріалів інформацію, яка стосувалася б саме Голокосту та «нового порядку» на території Кривбасу.

Безумовно, аналізом згаданих праць не вичерпується історіографія даног опитання. Проведений історіографічний аналіз показав, що сучасний стан дослідження становища та діяльності творчої інтелігенції Кривого Рогу в умовах нацистської окупації перебуває на стадії накопичення українськими істориками значного фактографічного матеріалу, що поступово осмислюється із застосуванням нових методологічних і концептуальних підходів.

У працях сучасних українських дослідників окреслений період розглянуто у ракурсі нових підходів. Зокрема, посилена увага до питань психологічного характеру, зроблені спроби подати історичні події «знизу», через долю окремої людини. Піднімаються проблеми регіоналістики, проте, на думку автора, увага до них все ще залишається недостатньою. Використовуючи теоретичні напрацювання вище згаданих праць та зібрані

окупаційні матеріали, у цей період були написані ґрунтовні наукові дослідження, що сприяли появі української концепції вивчення окупаційного режиму [13, с. 64].

Отже, аналіз джерельної бази дозволяє зробити висновок, що проблематика дослідження окупації Кривого Рогу в роки Другої світової активно досліджувалася саме науковцями, які проживали, чи на даний час проживають на цій території. Спогади очевидців підсилюють досліджувати обставини окупації і тим самим, є основою для вже існуючих праць і тих праць, які ще будуть з'являтися.

1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження

Теоретико-методологічна база дослідження зумовлена сучасними підходами до історичного пізнання та ґрунтується на загальнонаукових принципах: історизму, об'єктивності, системності, всебічності, комплексності. Застосування цих принципів забезпечує відсутність заангажованих підходів та вибіркового аналізу зібраної емпіричної бази дослідження. В процесі дослідження реалізації режиму «Нового порядку» в м. Кривий Ріг варто репрезентувати цілісну картину окупаційного минулого 1941–1944 років. Принцип історизму є в роботі основоположним. Він вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій згідно з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Будь-яке історичне явище вивчається у розвитку: як виникло, які етапи пройшло, чим стало у загальному підсумку. Цей принцип використовується для розгляду:

- 1) формування окупаційних утворень у німецькій та румунській зонах окупації поетапно;
- 2) нормативно-правових засад та їх еволюційних змін у юридичних документах;
- 3) експлуатаційної політики в економічній та гуманітарній сферах, стану сільського господарства і промисловості, а також здійснення Голокосту

німецькими та румунськими окупантами в окремих окупаційних утвореннях з 1941 аж до 1944 р.[6, с. 28].

Використання принципу об'єктивності дозволяє отримати цілісну картину і правдивий аналіз всього адміністративно-територіального поділу України впродовж 1941–1944 рр. Цей принцип є головним напрям правдивого відтворення історичної дійсності в її різноманітності й багатовекторності у сукупності як позитивних, так і негативних проявів [25, с. 224].

Принцип об'єктивності використовується при аналізі історичних джерел, що відтворюють події і процеси зазначеного періоду. Незалежно від суджень, світоглядних і суспільно-політичних орієнтацій, принцип об'єктивності дозволив максимально достовірно відтворити політичне, економічне, освітньо-духовне становище України без перекручень у кожному окупаційному утворенні.

Системний принцип дозволяє глибоко вивчити окупаційний режим та політику структур влади на території України, також виявити специфіку його здійснення в окремих адміністративно-територіальних утвореннях цього часу. Даний принцип допомагає розкрити цілісно об'єкт дослідження, а також виявити основні закономірності виникнення й трансформаційні зміни режиму в територіальних утвореннях України в управлінському, економічному та гуманітарному напрямках.

Реалізація наукових принципів і підходів досягається використанням відповідних наукових методів. Дані методи визначаються характером теми, метою та особливостями джерельної бази дослідження. Для розв'язання завдань дослідження варто застосовувати загальнонаукові, спеціальні історичні методи дослідження, а також методи інших сфер. Загально-наукові методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції використовуються при опрацюванні історіографії проблеми, джерельної бази, під час дослідження основних складників роботи.

Діалектичний метод сприяє висвітленню подій і явищ окупаційного режиму з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків для окремих адміністративно-територіальних одиниць. Метод періодизації використовується при виділенні етапів і періодів політики німецьких та румунських загарбників у економічній, експлуатаційній, освітній та духовній сферах, відносно кожного окупаційного утворення. Метод узагальненого умови використано для формування наукових висновків дослідження.

Формально-юридичний метод дозволяє виокремити гілки влади окупаційних утворень. Метод тлумачення нормативно-правових актів використовується для аналізу та розкриття змісту законів, розпоряджень, наказів органів влади окупаційних утворень. При написанні роботи залучено спеціальні історичні методи дослідження:

- конкретно-пошуковий (аналіз і систематизація джерел і літератури);
- історико-порівняльний (зіставлення політичного, економічного і культурного становища різних адміністративно-територіальних одиниць з метою виявлення їх сутності та особливостей);
- історико-системний (уявлення кожної адміністративно-територіальної одиниці як цілісного утворення з відповідним розглядом, аналізом, оціненням політичного, економічного освітньо-культурного розвитку кожного);
- синхронного аналізу (виявлення особливостей реалізації окупаційної політики в адміністративно-територіальних утвореннях, специфіки діяльності органів управління щодо економічної та гуманітарної сфер);
- періодизації (становлення та розвиток окупаційних утворень у часовій послідовності з 1941 до 1944 р. та виявлення змін у політиці окупантів) [11, с. 48].

Використання всіх вище згаданих методів допомагає висвітлити події у чіткій послідовності та логічній завершеності. Нині все більш актуальними

стають розвідки, присвячені різним аспектам життя населення України в роки німецької окупації в період встановлення «Нового порядку». Освіта і культура окупаційної доби тривалий час не досліджувалися через суб'єктивність радянської історіографії. Тому ця сторінка життя громадян окупованого Кривого Рогу в радянській історіографії ніколи не висвітлювалась. Утім, останнім часом почали з'являтися праці, присвячені культурному життю та стану освіти Кривого Рогу в період окупації.

Висновки до розділу 1

Існує значна кількість ґрунтовних досліджень про Другу світову війну та нацистську окупацію України, які охоплюють різні аспекти цього трагічного періоду вітчизняної історії. Проте, варто відзначити, що в історичних дослідженнях можна виявити певні прогалини, особливо щодо вивчення становища українського суспільства, його функціонування та самоорганізації.

У історичній науці є потреба у більш детальному аналізі соціально-економічних, політичних та культурних аспектів українського суспільства під час окупації. Наприклад, дослідження можуть розглядати питання роль та діяльність різних українських соціальних, політичних і культурних груп, опорних рухів, підпільних організацій, а також спротиву та співпраці з окупаційною владою.

Також можна дослідити соціальне становище населення, умови життя, економічні виклики та зусилля українців щодо збереження культурної спадщини, освіти та релігійного життя під час окупації. Ці лакуни в історичних дослідженнях надають можливості для подальших досліджень, які б допомогли краще зрозуміти і відтворити повну картину становища та діяльності українського суспільства під час Другої світової війни та окупації.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕЖИМУ «НОВОГО ПОРЯДКУ» В М. КРИВИЙ РІГ

2.1. Становлення окупаційної влади в місті Кривий Ріг

Після окупації Дніпропетровської області ворожими військами, було створено органи влади і управління як військового, так і цивільного характеру. Рейхскомісаріат «Україна» з центром у місті Рівне, на чолі з Е. Кохом, включав у себе 6 генеральних округів, один з яких був названий «Дніпропетровськ». Цей округ охоплював всю Дніпропетровську область та частину Запорізької області (інша частина Запорізької області входила до округу «Таврія») [29, с. 117].

Після окупації, Дніпропетровськ і вся область потрапили під юрисдикцію німецької тилової зони, і перебували там під військовим управлінням. Полковник фон Альберті був призначений військовим комендантом міста Дніпропетровська. Однак, з відсуненням лінії фронту на схід 15 листопада 1941 року, на території області було встановлено цивільне управління і адміністрацію рейхскомісаріату «Україна». Генеральний комісаріат «Дніпропетровськ» очолив генерал-комісар Публіг, а комісаром міста Дніпропетровська став Клостерман [1, с. 19].

Генеральний комісаріат та окружні адміністрації (гебітскомісаріати) включали в себе різні відділи: господарський, заготівельний, відділ постачання, архівний, кадровий, житловий відділ, відділ харчування, культури, науки і мистецтва, медичний, фінансовий, відділ праці, сільськогосподарський відділ тощо. Відомо, що очільниками деяких із цих відділів був Херрозе, відповідальний за господарські питання Дніпропетровська, і Шайне, начальник сільськогосподарського відділу [26, с. 301].

Загалом суспільно-політичний устрій та життя населення на території Кривого Рогу під час окупації протягом Другої світової війни були суттєво

змінені. Окупація нацистської Німеччини та її союзників призвела до встановлення контролю над територією та практики насадження режиму, який мав на меті забезпечити інтереси саме окупаційної влади. Варто зазначити, що суспільно-політичний устрій в період окупації характеризувався пануванням нацистської ідеології та політики на території Кривого Рогу. В період окупаційного режиму встановлено органи окупаційної влади, які керували режимом та здійснювали контроль над населенням. Ці органи включали окупаційну адміністрацію, поліцію, суди та інші інституції, які виконували вимоги нацистської влади [16, с. 20].

Життя населення Кривого Рогу в час окупації було вкрай важким і обмеженим. Окупанти встановлювали різного роду обмеження та застосовували репресивні заходи, чим заганяли населення і без того у скрутне моральне й матеріальне становище. Ці обмеження включали заборону свободи слова, заборону політичної діяльності, насаджувалася ідеологія примусової праці, відбувалася конфіскація майна та ресурсів, здійснювалися репресії проти єврейського населення та інших соціальних груп [10, с. 91].

Населення Дніпропетровщини в період окупації зазнало економічних труднощів через відбір ресурсів та мобілізацію на роботи в рамках воєнно-промислового комплексу окупантів. Багатожителів стали свідками та жертвами масових репресій, депортацій та геноциду, в тому числі масових вбивств єврейського населення. Однак, поміж з тим, населення Кривого Рогу демонструвало різні форми опору й спротиву окупаційному режиму. Такий спротив здійснювався у формі підпілля, тобто створення підпільних організацій, партизанського руху та інших форми незламності, які протистояли нацистській владі та сприяли збереженню української ідентичності й культури [13, с. 96].

Дослідження суспільно-політичного устрою та життя населення в Кривому Розі під час Другої світової війни включає аналіз архівних матеріалів, свідчень очевидців, дослідження різних історичних джерел та

монографій, які допомагають краще зрозуміти й досягнути цей непростий період історії. Так, після наступу нацистів на територію Дніпропетровського регіону, було встановлено жорстокий режим військового та цивільного управління, а також створена широка мережа органів карально-репресивної системи. Поліцейські структури, такі як «поліція безпеки та СД» та «поліція порядку», стали основою цієї системи. Основна функція поліції безпеки та «СД» полягала у розгромі осередків руху опору на території окупованого регіону. Вона складалася з айнзацт груп, спеціально натренованих груп, які виконували завдання знищення місцевого населення та партизан. Існувала й поліція порядку, до якої входила охоронна поліція (шума) і поліція порядку (орпо). Вона виконувала функції правоохоронного органу на окупованих територіях. Цивільна жандармерія та пожежна поліція також входили до складу цієї системи. Їх функції були подібними до тих, що й інших штучно створених каральних органів [1, с. 9].

У своїй діяльності органи карально-репресивної системи на території Дніпропетровського регіону вживали жорстоких заходів, зокрема масових репресій, екзекуцій та насильства. Окупаційні органи займалися знищенням осередків опору та забезпеченням контролю над населенням. На окупованій території Дніпропетровщини нацистська влада сформувала поліцейські структури з місцевого населення, однак цим вона не обмежилась. Однією з таких структур була районна поліція, яка поділялась на дільниці та розмежовувала район на окремі частини. Хоча районна поліція не мала абсолютної самостійності, вона також не підпорядковувалась місцевим адміністративним органам управління. Контролем та визначенням діяльності місцевої поліції займалася німецька жандармерія, яка працювала поряд із районною поліцією. Начальник району був зобов'язаний підтримувати зв'язок та звітувати жандармам. Крім того, місцеві агенти, які були завербовані «СД», передавали інформацію до жандармерії, яка потім визначала завдання поліцейським. Таким чином, районна поліція виступала останньою інстанцією у поліцейському апараті РКУ (Районна Командатура України). Крім районної

поліції, на території округу діяли школи, які готували кадри для поліцейських батальйонів та комплектували склад допоміжної поліції. Один із підрозділів поліції, номер 1, включав територію Єврейського автономного національного району (Сталіндорфського), де все своє життя жили єврейські колоністи.

Іван Олександрович Вознюк, народжений у 1920 році, після навчання у Верхньодніпровській школі став дільничним поліцейським в цій місцевості з вересня 1943 року. Він мав штат із 24 осіб і займався виконанням наказів начальника районної поліції та жандармерії в районі Сталіндорфського, а в його обов'язки входила організація збирання худоби та продуктів харчування серед населення, пошуки людей для депортації на примусову працю до Німеччини, затримання осіб, які ухилялися від виконання злочинних наказів, а також участь у боротьбі з партизанами. За словами очевидців тих подій дільничий поліцейський особисто відібрав до 150 голів худоби та понад 500 тонн хліба, склав список на примусову працю до Німеччини, куди входило близько 70 осіб із села Ізлучисте і список, куди ввійшли понад 150 молодих людей з Єврейського автономного округу [11, с. 60].

Загалом, колаборант Іван Вознюк брав участь у шести операціях проти партизан, затримавши близько 16 партизан, яких пізніше передали до Криворізького Гестапо. Окрім того, варто відзначити, що жандармерія Сталіндорфського району надавала інформацію про ймовірні місця, де знаходилися партизани, використовували своїх власних місцевих агентів для збору розвідувальної інформації. Після цього агенти спільно з поліцейськими вирушали на місце затримання і чинили там затримання оборонців [17, с. 174].

Весь штат поліції складався з добровольців. За кожним із них закріплювалася відповідна територія, де вони збирали хліб, м'ясо, худобу, а також здійснювали пошук кандидатів для примусової праці в Німеччині. Хоча місцеві поліцейські Верхньодніпровської області й виконували «типові» функції, спрямовані проти свого народу, все ж збереглися

документальні докази їхньої участі в завданнях, характерних для нацистських органів, зокрема СС. Так, зокрема, у Криничанському районі функціонувала місцева поліція, яка була розділена на 8 дільниць. До обов'язків поліцейських району входила охорона дільниць і внутрішньої в'язниці від можливого нападу партизан, у разі потреби вони брали участь у облавах на партизанів і підпільних груп. Діяльністю районної поліції керувала жандармерія, яка приймала і звільняла поліцейських, вела справи злочинців, контролювала роботу районної поліції, надавала інструктажі та видавала злочинні завдання [19, с. 39].

Аналіз структури та завдань допоміжної місцевої поліції в період окупації дозволив виявити її причетність до жорстоких дій нацистів на окупованій території Криворіжжя. На найнижчий рівень поліцейського апарату, в залежності від певної ситуації, покладалися завдання, які вони мали виконувати без обговорення. Саме тому місцева поліція одночасно була і правоохоронним органом, який забезпечував збереження порядку, і каральним органом, який вів боротьбу із підпільними групами. Оскільки німецьких кадрів часто бракувало, місцевих жителів залучали до виконання більш специфічних завдань, пов'язаних із грабежами та насильством.

Так, органи місцевої поліції використовувалися для конвоювання військовополонених і охорони трудових таборів, проведення обшуків у населення, покарання правопорушників, а в окремих випадках поліцейські навіть залучалися безпосередньо до фізичного знищення ворогів окупаційного режиму, тобто вбивства своїх односельчан. Деякі свідчення, отримані від колишніх поліцейських, містять інформацію про участь місцевих поліцейських у каральних акціях, організованих нацистами. Ці факти допомагають краще усвідомити, що спонукало поліцейських виконувати жорстокі накази проти свого народу. Окрім того, історичні і, безумовно, цінні факти вказують на причетність місцевої поліції до насильства, яке було спрямоване проти цивільного населення під час окупації [23, с. 61].

Отже, місцева поліція не тільки займалась залякуванням та конфіскацією майна у населення, але також виконувала завдання з підтримання порядку на окупованих територіях разом із місцевим адміністративним апаратом. В умовах військового хаосу в Райхкомісаріаті «Україна» виникали потреби у налагодженні певних процесів, які вимагали дотримання правил і норм, а також запобігання шкідливому впливу сил спротиву. Місцева поліція була створена для забезпечення виконання таких «норм» на місцевому рівні в структурі Райхкомісаріату Україна[40, с. 68]. Якість роботи місцевої поліції оцінювалася не лише рівнем жорстокості покарання місцевих злочинців, крадіїв та нападників. Окупаційна влада прагнула контролювати всі сфери життя поневоленого населення, а тому залучала до співпраці місцевих колаборантів, які залюбки погоджувалися на співпрацю з ворогом.

2.2. Особливості життя і побуту містян в період окупації

Нацистський режим мав довгострокові плани щодо панування на окупованих територіях. Поряд із цим, нацистська окупаційна машина на чолі із її керівництвом, прагнула забезпечити збереження та відновлення нормального цивільного життя в межах, необхідних для окупантів. Найважливішим завданням для нацистів було забезпечення стабільних та безпечних умов власного тилу. Ці фактори визначали стратегічні заходи, спрямовані на забезпечення цих цілей. Всі сили спрямовувалися саме на забезпечення комфортного і стабільного, а також довготривалого життя окупантів на загарбаних землях.

Одним із важливих завдань того часу стало забезпечення мінімального рівня життя для окупованого населення, яке в подальшому планувалося використовувати як робочу силу для задоволення потреб армії та нацистської Німеччини. З цією метою, у Кривому Розі було створено Комітет допомоги дозволу та підтримки влади. Цей комітет працював з 9 вересня до 20 грудня

1941 року, виконуючи потужну роботу серед населення. В рамках своєї діяльності комітет здійснював реєстрацію пенсіонерів та інвалідів, родин репресованих радянською владою, проводив обстеження родин репресованих, інвалідів та інших осіб, впливав на їх матеріально-побутове забезпечення. Окрім того, Комітет з допомоги здійснював надання одноразової матеріальної допомоги, а також проводив інші заходи з підтримки населення [46, с. 50].

У січні 1942 року, на засіданні Криворізької міської управи, було утворено комітет допомоги військово-полоненим українцям. Члени управи, такі як Олійник, Борщ, Чиж, Зеленський та Шанда, входили до складу комітету. В місті було організовано кілька пунктів для збирання допомоги. За повідомленнями преси, вчителі місцевих шкіл активно брали участь у роботі комітету. Наприклад, в середній школі №27 (Карнаватка) було створено пункт збирання продуктів, які, підсуворим контролем безпосередньо передавалися полоненим. Крім збору продуктів, комітет звертав увагу на санітарний стан полонених у таборах та приймав посилки для хворих [51, с. 114].

У зв'язку з поганими умовами життя, особлива увага в місті Кривий Ріг була приділена охороні здоров'я. Загальноприйнятим було твердження, що під радянською владою українським лікарям не залишилося місця в медицині, їх затирали, відганяли та обмежували в науковій та практичній діяльності. В місті функціонували різні медичні установи, такі як пологовий будинок, туберкульозна лікарня, інфекційна лікарня, доросла та дитяча амбулаторія. Відділ охорони здоров'я міської управи організовував дослідження питної води та наглядав за санітарним станом міста. Деякі лікарі міста, зокрема Лимарів, Музиченко та Приступа, організовували прийом хворих у власних домівках. Також були відкриті лікарні у Веселих Тернах та Лозуватці. Окрім того, затверджувалися санітарні правила, які сповіщали лікарів про випадки інфекційних хвороб, а також каралися лікарі, які не вживали необхідних заходів для боротьби з хворобами. Населення

попереджали про необхідність дотримання чистоти та охайності, а також про те, що особи, хворі на інфекційні хвороби, мають бути негайно направлені до інфекційної лікарні. Публікувалися оголошення щодо очищення подвір'я та місць загального користування і суспільного життя. Зазначалося, що саме населення повинне самостійно піклуватися про своє здоров'я. Однак, беззаперечно, головною метою таких заходів окупаційної влади було забезпечення здоров'я власних військ, розміщених у місті [42, с. 117].

Вивчення життя населення та його побуту під час окупації є досить важливим аспектом в дослідженні минулого, оскільки ця тема ще жива у пам'яті людей. Незважаючи на обмеження, які вводила окупаційна влада щодо окупованого населення, життя продовжувалося. Загалом, окупація згубно позначилася на житті суспільства. Мирне і розмірене життя було піддане серйозним змінам у економічному, культурному, побутовому та соціальному вимірах [43, с. 7].

На жаль, в українській історичній науці досліджень, присвячених побуту населення під час окупації, надто мало. Однак, важливим джерелом інформації про повсякденне життя стає Округовий криворізький часопис «Дзвін», який виходив протягом 1941-1943 років. Через його сторінки сучасники краще розуміють буденність жителів Кривого Рогу вперіод окупації та відчують атмосферу того часу [15, с. 55].

У серпні 1941 року німецько-фашистські війська вступили на територію Кривого Рогу. Це місто володіло важливим промисловим потенціалом, який мав широкий інтерес для нацистських загарбників. Після окупації міста, пріоритетним завданням було відновлення роботи шахт, заводів, фабрик та транспортних засобів, які були пошкоджені під час військових дій. Однак в період окупації влада та місцева адміністрація ставили перед собою низку нагальних завдань для налагодження життя в місті. До таких завдань, найперше, відносили стабілізацію цін на продукти харчування, забезпечення населення робочими місцями, вирішення земельних питань, покращення житлових та побутових умов, збереження

інфраструктури міста, а також розвиток культурно-освітнього життя [15, с. 96].

Паралельно з організованою окупаційною владою, у Кривому Розі формувалася приватний сектор. Він включав низку дрібних торговельних об'єктів, закладів громадського харчування, перукарень, лазень та інших послуг. Деякі приватні підприємці не були зареєстровані і діяли в офіційно нелегальному або напівлегальному статусі. До прикладу, на вулиці Першотравневій у листопаді 1941 року функціонувала лазня, яка була доступна цивільному населенню кожної середи, але військовим заборонялося відвідувати її у цей день. Крім того, на вулиці Поштовій працювала перукарня під керівництвом майстра Н. Тертишника, де виконувалися різноманітні зачіски та надавалися гігієнічні послуги [1, с. 114].

Історики відзначають, що період окупації став відновним етапом для промисловості та інфраструктури міста, а також для розвитку приватного сектору. В певній мірі такі дії сприяли нормалізації побутового життя окупованого населення.

Під час війни нацистські погляди стосовно експлуатації України зазнали змін. Замість використання виключно трудових ресурсів, продовольства та сировини, особливу увагу було приділено збереженню важкої та машинобудівної промисловості, деяких галузей харчової та легкої промисловості, транспорту і комунікацій. Це було обумовлено потребами продовження війни. З іншого боку, нацистські окупанти намагалися забезпечити лояльність робітників, селян, директорів підприємств, інженерно-технічних працівників та фахівців у сільському господарстві. Вони пропонували соціальні гарантії, заробітну плату, продовольче забезпечення, медичне обслуговування тощо в обмін на лояльність населення.

З 1 листопада 1941 року паспорти, видані радянською владою, вважалися недійсними без позначень в адресному бюро, розташованому за адресою вулиці Заньковецької,3. Громадянам необхідно було отримати

персональну довідку в цій установі, надавши метричний запис, будинкову книгу та інші документи, які ніякого відношення до цієї процедури не мали. Таким чином окупаційна влада здійснювала перепис населення, вимагаючи від окупованих жителів не лише звичні документи, а по декуди і такі, яких людина ніколи не мала або навіть не тримала у руках [21, с. 59].

Згідно з рішенням Криворізької міської управи від 21 жовтня 1941 року, населення було зобов'язане прибирати вулиці та тротуари від сміття, снігу та криги, щоб не створювати перешкод для руху автотранспорту та пішоходів. В разі ожеледиці пішохідні ділянки слід було посипати піском. Також до обов'язків населення входило очищення від снігу та криги і підмітання пішохідних ділянок, де розташовувалася окупаційна влада, поліцейські відділки, зокрема до снігоприбирання відносили вулиці: Поштову, Парадну, Євгена Коновальця, Садовського, Симона Петлюри, Івана Мазепи, Лермонтовську, Саксаганського, Грушевського, Німецьку, Глінки, Заньковецької, Українську; а також на дорогах від Галковського до Калачевського шахтоуправління і від міста до станції Червона та фабрично-заводського району [15, с. 55].

Під час німецької окупації в Кривому Розі були введені обмеження щодо використання електроенергії. Людям було заборонено використовувати електроопалення та електроприлади. Магазинам було заборонено освітлювати рекламу і вивіски, а в квартирах дозволялося використовувати лише одну лампочку в кімнаті. За порушення цих правил передбачалися штрафи і навіть арешт з конфіскацією електроприладів.

Окрім того, удосліджувальний нелегкий період були введені нові правила щодо сплати квартплати. Термін сплати було обмежено до 15 числа кожного місяця, а за запізнення нараховувалась пеня у розмірі 20%. Ті, хто не сплачував до кінцямісяця, підлягав виселенню.

Крім того, в період окупації і панування нацистів у Кривому Розі встановлювалася комендантська година, а населенню було заборонено знаходитися на вулицях міста з 21 години до 4 години ранку. Восени 1943

року розпочиналася робота над відновлення мелектротранспорту, хоча у наявності була обмежена кількість вагонів. Також почало функціонувати українське поштове обслуговування, яке пересилало часописи та службову кореспонденцію [47, с. 85].

Загалом, за період окупації, що тривала понад 30 тижнів, німці активно вели свою пропаганду, перейменовуючи вулиці. Наприклад, проспект Карла Маркса перейменували на Поштовий, вулицю Жовтневу - у Богдана Хмельницького. Колишню вулицю Карла Лібкнехта - на Німецьку, а вулиця Кобилянського називалася Прикордонна, босаме там «закінчувалося» місто, а точніше дороги. На Гданцівці вулицю 10-річчя Жовтня перейменували на Івана Мазепи [22, с. 58].

Суспільне життя періоду окупації зазнало чималих змін. Однак населення не здавалося, активно допомагаючи підпільним організаціям, партизанам і різним рухам спротиву. Діючи підпільно, вже незабаром нацистська машина була подолана, а життя на окупованій території було відновлене.

Висновки до розділу 2

Упродовж Другої світової війни Кривий Ріг, як і багато інших районів України, перебував під окупацією нацистської Німеччини. Після вступу військ нацистської армії до міста була створена військова комендатура, на чолі з майором Реглером. Вона виконувала функції контролю та управління окупованими територіальними одиницями.

У середині листопада 1941 року Кривий Ріг був включений до складу Дніпропетровського округу, що було організаційною одиницею окупаційної адміністрації. Після цього у місті було створено цивільні органи, зокрема міський комісаріат. У складі цих органів були представники гітлерівської адміністрації, а також місцеві колаборанти - українці, які вступили в

співпрацю з фашистськими окупантами. Зазвичай вони займали допоміжні посади в органах окупаційної влади.

Варто зазначити, що співпраця з окупантами була складним питанням, і реакція місцевого населення була різною. Багато українців виразили свій протест протиокупації, але деякі, з різних причин, співпрацювали з німецькими властями. Після закінчення війни, колабораціоністи були переслідувані та зазнали судового покарання за свої дії. Соціально-економічне життя жителів Кривого Рогу під час окупації німецькими військами було суттєво змінене і відчуло багато труднощів. Окупанти встановили свою владу і впровадили систему контролю та репресій.

Економічно, німецька окупаційна адміністрація використовувала ресурси Кривого Рогу для задоволення власних потреб. Велика частина промислових підприємств була призначена для воєнних потреб нацистської Німеччини. Значна кількість робочої сили була примусово мобілізована для праці на фронті або у німецьких фабриках. Це призвело до зменшення виробництва та зниження життєвого рівня місцевого населення.

Соціальні умови населення також страждали під час окупації. Окупанти встановили жорстку систему контролю та репресій, використовуючи поліцію та гестапо для забезпечення своєї влади. Були введені обмеження щодо свободи слова, зборів та руху. Мешканці Кривого Рогу стикалися зі зростанням репресій та переслідуванням з боку нацистських органів влади. Окрім того були введені обмеження щодо життя етнічних меншин, зокрема євреїв. Створювалися гетто, де євреїв змушували жити в жахливих умовах. Пізніше, відбувалися масові репресії та депортації єврейського населення до концентраційних таборів.

Водночас, деякі колабораціоністи та місцеві еліти сприяли окупантам, намагаючись отримати певні переваги або зберегти свої позиції. Вони брали участь в управлінні адміністративними органами окупаційної влади, отримуючи особисті привілеї. Однак населення не хотіло миритися із активними діями колаборантів, і продовжували відстоювати власні позиції.

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ТЕМИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1. Стан проблеми в шкільній практиці

Тема Нацистського «нового порядку» в Україні в шкільній програмі є досить складною і багатовимірною, оскільки за вісім десятиліть деякі події і факти не отримали однозначних оцінок, більшість матеріалів залишаються закритими від публічного доступу а деякі факти переписані чи взагалі приховані. Однак популярна фраза «без минулого немає майбутнього» певною мірою стосується саме подій Другої світової війни. Жахіття які відбувалися в ті роки нині для школярів є певним переосмисленням, пошуком відповідей на низку запитань: Чому так сталося? Хто винен? Чи була можливість запобігти вчиненим злочинам? тощо. І хоча школярі не науковці, однак їх прагнення пізнати історію свого народу дозволяють розбрати цю тему глибше, виокремивши низку фактів і історичних напрацювань.

Обрана історична тема для шкільної програми не нова. Тема нацистського окупаційного режиму є важливою частиною історичної освіти, оскільки допомагає учням розуміти та аналізувати події Другої світової війни, її вплив на суспільство, політику та культуру. Окрім цього вона допомагає створити повну картину подій того часу і розкрити наслідки тоталітарного режиму та порушень прав людини.

Основні аспекти, які можна розглядати в рамках цієї теми варто розділити на кілька етапів. Причини та початок Другої світової війни можна віднести до першого етапу вивчення обраної теми. На основі загальної історичної інформації відбувається ознайомлення з подіями, що призвели до виникнення конфлікту та нацистської окупації різних країн, в тому числі й України.

Розширення нацистського впливу на інші країни – варто віднести до другого етапу вивчення теми. В рамках цього етапу педагогу варто зупинитися на аналізі територій, які були під окупацією, зокрема, території в Європі та план «Ост». Окрім того розкрити стратегії окупації, зміни у побуті, культурному житті та підпорядкуванні національних інституцій.

Наступним етапом вивченні обраної історичної теми є виокремлення подій репресії та голокост. Тут має бути комплексне дослідження нацистських злочинів, геноциду євреїв та інших народів, організація концентраційних таборів і вбивств мирного населення.

Четвертим етапом вивчення теми є опір та колаборація. Тут варто особливу увагу приділити вивченню різних форм опору та співпраці з окупантами, а також їх наслідків для суспільства.[53, с. 41].

Нині в шкільному дискурсі особливу увагу вчитель звертає є низку особливих моментів:

- підходити до теми варто з обачливістю та сенситивністю, оскільки вона стосується жахливих злочинів та трагедій, які в дитячій уяві можуть перетворитися на загрозу для їхнього психологічного здоров'я;
- використовувати різноманітні джерела, такі як свідчення очевидців, архівні документи, фотографії та відеоматеріали;
- варто акцентувати увагу на важливості толерантності, поваги до прав людини та запобігання подібним подіям у майбутньому;
- підкреслювати значення критичного мислення та аналізу подій того часу.

Варто відзначити, що ця тема допомагає учням зрозуміти важливість обережності та попередження тоталітарних режимів, сприяє розвитку громадянської позиції та пам'яті про історичні події, які не варто забувати.

Сучасна школа приділяє достатньо уваги темі Другої світової війни. Використання історичних матеріалів допомагає вчителям і учням глибше зрозуміти сутність насильства та його вплив на суспільство через конкретний

історичний контекст. Мета даної теми зумовлена перш за все необхідністю пам'ятати про події тих часів. Основна цінність уроків з історії полягає не лише у запам'ятовуванні фактів щодо нацистської окупації, а в глибокому розумінні важливих проблем того часу.

Під час тематичних уроків з теми Другої світової війни, учням важливо розповідати не тільки абстрактні поняття, такі як «насильство» та «терор», а й відображати у своїх розповідях конкретні наслідки для людей. Це допоможе учням почути історії очевидців тих подій, і разом із тим сприятиме засвоєнню даної теми, через людський досвід. Окрім того, вивчення історичних аспектів періоду Другої світової війни дає можливість проводити як реальні так і віртуальні екскурсії з подальшим обговоренням. Це може вразити учнів і спонукати їх до роздумів щодо важливості збереження пам'яті про трагічні події минулого, стимулювати учнів висловлювати свої думки про те, як суспільство повинно ставитися до таких подій і як це впливає на формування громадської свідомості. Розібравши ці питання, учні можуть не лише здобути історичну компетентність, але й набути важливих навичок аналізу, критичного мислення та рефлексії, що, в свою чергу, допоможе їм краще розуміти не лише минуле, але й впливати на події сучасності, розвиваючи відповідальне ставлення до пам'яті про історію.

Вивчення питання Другої світової війни в сучасному шкільному процесі є важливою складовою програми з історії, оскільки ця подія має величезний вплив на світову історію та суспільний розвиток. Засади сучасної школи спрямовані на глибоке розуміння і вивчення історії з практично-орієнтованою перспективою, що сприяє розвитку різноманітних компетентностей учнів. Під час вивчення теми Другої світової війни в рамках школи, можна зосередитися на таких аспектах:

- контекст і причини війни. Даний аспект передбачає розкриття передумов та факторів, які призвели до виникнення конфлікту, включаючи політичні, економічні та соціокультурні особливості;

- події та ключові битви. В процесі вивчення даного аспекту відбувається детальний розгляд подій в хронологічному порядку, таких як початок війни, головні битви, окупаційний режим тощо;
- моральні та етичні аспекти полягають в обговоренні питань моральності війни, порушення прав людини, етики війни та її наслідки для суспільства;
- пам'ять і публічний простір – як один із аспектів передбачає дослідження, як пам'ять про Другу світову війну зберігається у суспільстві, меморіальні споруди, музеї та інші засоби збереження пам'яті;
- краєзнавчий аспект передбачає комплекс нерозуміння впливу конфлікту на місцеве населення, культурну спадщину та історичний фон. Такий підхід дозволяє зберегти пам'ять про минуле та віддати належне трагічним подіям Другої світової війни.[53, с. 58].

Загалом, проблематика вивчення теми Другої світової війни, теми окупації важливо поєднати з історичними фактами, з історіями реальних людей, стимулювати учнів до критичного мислення, дискусій та аналізу. Враховуючи сучасний підхід до вивчення історії, можна використовувати інтерактивні методи, рольові ігри, проектні завдання та вивчати історію з урахуванням її зв'язків із сучасністю. З огляду на практично-орієнтований підхід сучасної шкільної програми, вивчення питання Другої світової війни можна побудувати наступним чином:

1. Інтерактивне опрацювання матеріалу. Цей етап передбачає застосування інтерактивних методів, таких як групові дискусії, рольові ігри, проектні завдання. Загалом інтерактивне опрацювання матеріалу може сприяти активному залученню учнів до вивчення історії та розвитку їх критичного мислення. Учні можуть розігравати ролі реальних історичних постатей, аналізувати

документи, створювати проекти, в яких матимуть можливість роздумувати про варіанти розв'язання складних ситуацій.

2. Користування різноманітними джерелами передбачатиме залучення до вивчення війни різноманітних джерел, таких як архівні документи, особисті свідчення, фотографії тощо. Це допоможе учням краще усвідомити реальність минулих подій та проаналізувати їх вплив на життя людей.
3. Міжпредметні зв'язки позначають зв'язок з іншими предметами, наприклад, літературою, мистецтвом, географією. Такі зв'язки можуть допомогти учням отримати більш повне уявлення про епоху, зрозуміти роль культурних та географічних факторів у подіях Другої світової війни.
4. Вивчення людських історій передбачає зосередження на історіях конкретних осіб, які пережили війну. Це допоможе учням зв'язати історичні події з реальними долями людей, розуміти їхні мотивації та внесок у перемогу.
5. Порівняльний аналіз. Порівняння подій Другої світової війни з іншими конфліктами або історичними подіями допоможе учням зрозуміти унікальний характер цієї війни та її вплив на світову історію.
6. Етичні аспекти вивчення даної теми передбачають висвітлення етичних аспектів війни і поміж з тим можуть включати дискусії про моральні дилеми, ефективність різних стратегій та їх вплив на національний та міжнародний рівень.
7. Сучасна релевантність передбачає зв'язок минулих подій з сучасністю і поряд із цим допомагає учням розуміти, як Друга світова війна впливає на сьогодення та чому вивчення цих подій є важливим для формування цінностей і громадянської свідомості. Загалом, вивчення Другої світової війни в сучасній школі має сприяти розвитку різноманітних компетентностей, а також

формуванню в учнів глибокого розуміння історії та її значущості для сучасності.[51, с. 84].

Варто відзначити, що вивчення історії окупаційних режимів, включаючи німецький окупаційний режим на території України під час Другої світової війни, є важливим з точки зору розуміння минулого та впливу подій на сучасність. Вивчення таких подій може сприяти розвитку критичного мислення, аналітичних навичок та глибокого розуміння історії, а також формувати важливі ціннісні настанови. Однак включення цих тем у шкільну програму може залежати від різних факторів, а саме:

1. Педагогічна концепція – передбачає, що включення конкретних тем у шкільну програму може відображати підходи до навчання, педагогічні цінності та методику викладання історії.
2. Культурні та політичні аспекти означають, що рішення про включення певних історичних тем може бути зумовлено культурними та політичними обставинами в країні.
3. Вимоги до освіти. Деякі країни можуть встановлювати конкретні навчальні стандарти, що визначають, які теми повинні бути включені до навчальних програм.
4. Доступність ресурсів. Для вивчення певних тем можуть знадобитися додаткові ресурси, такі як підручники, документальний матеріал тощо.[50, с. 87].

На сьогоднішній день важко зробити точний висновок щодо актуальності вивчення німецького окупаційного режиму на території України в сучасних шкільних програмах, оскільки це може залежати від педагогічних, культурних, політичних та освітніх факторів. Включення німецького окупаційного режиму на території України до сучасних шкільних програм може бути обумовлене різними факторами, такими як педагогічні підходи, культурні та політичні обставини.

Актуальність вивчення німецького окупаційного режиму на території України, і зокрема Кривого Рогу, полягає в розумінні історичного контексту,

який допомагає учням розуміти, які події вплинули на розвиток України та світу в цілому, а також формує глибше розуміння причин та наслідків того, що трапилося. Збереження пам'яті про події та жертви окупаційного режиму є важливою для забезпечення поваги до тих, хто постраждав, і для того, щоб події того страшного часу не були забуті. Вивчення подій окупаційного періоду може сприяти формуванню ціннісних настанов, таких як гідність, толерантність, мир та повага до прав людини. Загалом, вивчення складних історичних періодів спонукає учнів аналізувати джерела, робити висновки та розрізняти факти і історичні події. Сприйняття минулого може бути корисним для розуміння сучасних геополітичних та соціокультурних процесів, а саме вивчення німецького окупаційного режиму на території України має важливий освітній, історичний та ціннісний зміст, спрямований на глибше розуміння минулого та впливу історії на сьогодення.

Сучасні педагоги достатню увагу приділяють темі «Нацистський окупаційний режим», оскільки вона є не лише частиною історії, але і важливим аспектом виховання учнів у дусі пам'яті та толерантності. Вивчення цієї теми спрямоване на розуміння подій Другої світової війни та її впливу на сучасний світ, а також на усвідомлення наслідків нацистської ідеології і злочинів проти людяності.

Включення теми про нацизм і голокост до навчальних програм допомагає формувати критичне мислення, виховувати повагу до прав людини та підвищувати соціальну відповідальність учнів. Важливо згадати, що знання про минуле допомагає уникати повторення подібних трагедій у майбутньому. Тому педагоги активно використовують різні методи та ресурси для вивчення цієї теми, включаючи документальні матеріали, літературу, інтерактивні уроки та відвідування музеїв та меморіальних об'єктів. Загалом, тема «Нацистський окупаційний режим» має велике значення для сучасної освіти та сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості.

Викладач історії м. Ізмаїл Зорічева Вікторія Іванівна на своєму уроці «Окупаційний режим в Україні» використовує пошуково-репродуктивний, евристичний методи наукового пізнання. Додатково до цього вчитель активно використовує мультимедійну дошку, роздатковий матеріал, копії історичних документів тощо. Робота будується із застосуванням підручника, стінних карт, роздаткового матеріалу, а також із використанням презентації «Нацистський окупаційний режим в Україні 1941-1944 рр.».

В процесі викладу навчального матеріалу Зорічева В. І. має на меті навчити учнів:

- Розуміти поняття і зміст нацистського «нового порядку», визначати основні його ознаки;
- Висловлювати власну думку щодо влаштованого Гітлером «нового порядку» на окупованих територіях;
- Осмислювати катастрофу єврейського народу – Голокосту;
- З повагою і шаною відноситися до демократичних цінностей та з нетерпимістю ставитися до будь-яких проявів насильства.

Після викладеного матеріалу педагог має на меті навчити дітей давати відповідь на поставлені питання: Що таке окупаційний режим? «новий порядок»? Голокост, остарбайтери, колабораціонізм та ін. [37].

Вчителька історії в Тереховлянській СЛШ Ничик Ірина Борисівна в процесі викладання уроку з Історії України на тему «Окупаційний режим в Україні» використовує інтерактивні вправи, роботу з історичними документами, підручник, атлас, а також роздатковий матеріал. На уроці досліджуються основні поняття. Учні знайомляться із історичними подіями, дають відповідь на поставлені запитання, розгадують кросворди з історичної теми. Урок побудовано за принципом діалогу між вчителем та учнем [34].

Ярослав Кушнірчук, вчитель історії Новомиргородської ЗШ №1 урок з теми «Окупаційний режим в Україні» будує наступним чином. Так на першому місті вчитель наводить основні поняття з обраної теми, знайомить учнів з новим матеріалом. З допомогою карти визначає і показує учням

області, які входили до різних зон окупації, а також здійснює порівняння адміністративного розчленування України за планом Розенберга.

Після цього вчитель залучає дітей до перегляду відео «Уманська яма». Після цього розпочинається бесіда між вчителем та учнями. Учні відповідають на питання з теми, висловлюють власні думки, дискутують з певних питань. Узагальнення та систематизація знань в обраній темі відбувається у вигляді відповіді на питання [35].

Головка Юлія Володимирівна, вчитель історії Криворізької ЗОШ№45 КМР ДО урок на тему «Україна в роки Другої світової війни» готує із використанням підручника, атласу, роздаткового матеріалу, ілюстрацій та мультимедіа. Вчитель пропонує учням не складні тестові завдання, щоб визначити їх рівень обізнаності в цій темі. Разом із тим, тести допомагають підготувати дітей до подальшого сприйняття матеріалу.

З допомогою ілюстрованих зображень учні знайомляться із визначними постатями тих часів. Для перевірки викладеного матеріалу, в кінці уроку вчитель пропонує ще раз пройти тести на закріплення матеріалу. Домашнє завдання пропонує виконати у формі творчого завдання: «Дізнайтеся у своїх рідних, з вашої родини чи брав хто участь у Другій світовій війні. Як родичі пов'язані війною? Чи є в сім'ї військові нагороди або інші історичні джерела того періоду?». Це завдання спонукає учнів до поглибленого вивчення теми уроку [36].

Таким чином, методика використання ілюстрованих зображень та тестів на уроці історії є ефективним способом вивчення важливих подій та визначних постатей Другої світової війни. Завдяки візуальному матеріалу учні можуть краще зрозуміти та запам'ятати історичну інформацію. Додаткове домашнє завдання, яке спонукає до дослідження родинної історії та з'ясування зв'язків з подіями війни, робить навчання більш ефективним, заохочує учнів поглиблено занурюватися в історичний контекст. Такий підхід сприяє збагаченню знань і стимулює інтерес до вивчення історії.

3.2. Методичні аспекти викладання теми «Нацистський «новий порядок» в Україні» в шкільному курсі історії

Тема Нацистського «нового порядку» в новому курсі історії є досить чутливою та складною темою, а тому потребує особливої уваги. Її вивчення має базуватися на низці методичних аспектів, які включають вік школярів, використання необхідних джерел в процесі опрацювання історичного матеріалу, особливості підходів до роботи в колективі (групі). Вміння вести діалог, розповідати і сприймати свідчення очевидців, відчувати зв'язок тих часів і сучасність, вміти концентрувати увагу на головних подіях та видатних постатях.

Методичних аспектів активно використовуються в процесі викладу матеріалу різним за віком школярам. В процесі вивчення теми Другої світової війни педагогам необхідно враховувати вікові можливості учнів та їх підготовку. Матеріал може бути адаптований до різних рівнів розуміння, наприклад, більш спрощений підхід для молодших школярів та більш деталізований для старших. В процесі вивчення даного питання варто приділяти особливу увагу тому, як учні сприймають навчальний матеріал. Необхідно пам'ятати, що ця тема може викликати емоційні реакції учнів, а тому потрібно дотримуватися емпатичного та підтримуючого підходу, надаючи учням можливість обговорити свої думки та почуття.

Загальна мета під час проведення уроку полягає у створенні сприятливої атмосфери, в якій учні зможуть навчатися та розуміти складні теми, серед яких тема встановлення нацистського «нового порядку», забезпечуючи позитивний вплив на їхнє розуміння історії та формування ціннісних поглядів. В процесі навчання необхідно використовувати методи активної участі, де учні можуть обговорювати, обмінюватися думками та брати участь у виконанні цікавих завдань, що, в свою чергу спроможне забезпечити вивчення складної теми на високому рівні.

Отже, найважливіше в педагогічній практиці – це індивідуальний підхід до кожної історичної теми з великою відповідальністю та чутливістю. Необхідно дозволити учням ставити питання, мати змогу висловлювати свої думки та почуття, забезпечувати їх підтримкою та знаннями.

Вивчення теми нацистського «нового порядку» в Україні в шкільному курсі історії є завданням, яке вимагає від педагогів особливої уваги та чутливості. Методичні аспекти викладання цієї складної теми містять в собі низку елементів, необхідних для правильного сприйняття [33]. До таких елементів належить адаптація, вікові можливості дитини, використання якісних історичних джерел, змістовність, щирість, обговорення та аналіз вивченого пройденого матеріалу. Окрім того, історична тема допомагає розкрити важливі аспекти історії та сформуванню критичного мислення, важливі ціннісні настанови та виокремити в учнях здатність розуміти вплив історичних подій на сучасний світ. Важливо також збалансувати інформацію та забезпечити зв'язок із сучасністю. Кожен із раніше вказаних методичних підходів повинен сприяти не лише засвоєнню певних історичних фактів, а й сприяти розвитку аналітичних та соціокультурних навичок, здійснювати опосередкований вплив а глибше розуміння історії та виховання толерантного та відповідального громадянина. Це важливе завдання, яке вимагає обачливого підходу, підтримки та співпраці всіх сторін - вчителів, учнів, батьків та суспільства.

Враховуючи важливість та нюанси викладання теми нацистського «нового порядку» в Україні, вчителі повинні дотримуватися принципу збалансованості між об'єктивністю та чутливістю. Використання різноманітних методів, таких як рольові ігри, дослідницькі завдання, обговорення та зіставлення, дозволяє активізувати навчальний процес і усвідомити комплексність історичних подій.

Важливим аспектом є також виявлення та підтримка позитивних висновків з вивчення цієї теми. Вчителі мають наголосити на важливості пам'яті, відзначити внесок тих, хто боровся за свободу та діяв на користь

українського народу. Такий підхід допомагає виховати в учнів почуття гідності, відповідальності та поваги до прав людини, до українців.

Використання різноманітних методичних стратегій допоможе забезпечити зрозуміле, інформативне та емоційнозбалансоване вивчення теми, що, в свою чергу, позитивно вплине на розвиток інтелектуальних можливостей учнів та формування їхнього світогляду.

Викладання теми нацистського «нового порядку» в Україні має допомогти учням побачити значущість історії як засобу розуміння сучасності. Особлива увага має бути приділена розгляду глибоких коренів і наслідків цих подій, їх впливу на політику, культуру та суспільство в цілому. На завершення, важливо відзначити, що ефективно викладання теми нацистського «нового порядку» в Україні вимагає поєднання історичної об'єктивності з глибоким розумінням чутливості та значущості цієї теми. Педагогічна підготовка, зосередженість на розвитку аналітичних навичок, формування відповідального ставлення до історії та прагнення до об'єктивності є ключовими факторами успішного навчання.

Викладання історії в школі з використанням краєзнавчих документів в процесі вивчення теми «Нацистського окупаційного режиму Кривого Рогу в 1941-1944 роках» має свої особливості. Важливо включити тему окупації Кривого Рогу в історичну програму школи, надавши їй належне місце та значення у навчальному плані. Краєзнавчі документи можуть бути використані для підкріплення матеріалу зі шкільного підручника. Поряд із цим краєзнавчі документи, такі як листи, фотографії, офіційні записи, можуть слугувати первинними джерелами для вивчення історії. Вони дозволяють учням бачити самі факти та свідчення очевидців минулих подій.

Цікавим рішенням є впровадження інноваційних технологій. Викладачі можуть створити інтерактивні уроки, під час яких учні матимуть змогу аналізувати краєзнавчі документи, досліджуючи їх зміст та історичний контекст. Для цього можна використовувати групові проекти, дебати, доповіді тощо. Учні також можуть бути запрошені до краєзнавчих архівів чи

музеїв для вивчення оригінальних документів та матеріалів. Це надає їм можливість наочно підтвердити свої знання та розвинути дослідницькі навички. Особливу увагу в процесі вивчення історії необхідно приділити саме домашньому завданню. Домашнє завдання може стати цікавим квестом як для самого учня, так і для членів його сім'ї, зокрема і старшого покоління. Учні можуть долучитися до збору цікавої історичної інформації, і тим самим поповнити базу історичних знань. Важливо враховувати різний рівень знань та інтересів учнів, надаючи їм можливість додаткового дослідження та самостійної роботи.

Загалом, використання краєзнавчих документів у вивченні окупаційного режиму Кривого Рогу робить навчання історії більш захоплюючим і зміцнює зв'язок між минулим та сучасністю, допомагаючи учням зрозуміти історію свого регіону та країни.

Методична розробка уроку

Тема: Особливості реалізації режиму «нового порядку» в м. Кривий Ріг

Мета уроку:

- *Навчальна:* поглибити розуміння учнів із особливостями реалізації режиму "нового порядку" в м. Кривий Ріг.
- *Розвивальна:* розвивати навички аналізу історичних джерел та критичного мислення.
- *Виховна:* формувати у учнів вміння аргументувати свою точку зору та виражати її в усній та письмовій формі.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Навчальні методи та технології: пояснювально-ілюстративний, частково-пошуковий.

Обладнання: підручник.

Міжпредметні зв'язки: географія.

Поняття та терміни: нацистський «новий порядок».

Очікуванні результати:

після цього уроку учні зможуть:

- *показувати* на карті території, окуповані військами нацистської Німеччини та її союзниками.
- *давати* визначення поняттям «нацистський «новий порядок»».
- *описувати* повсякденне життя населення окупованих територій.
- *висловлювати* власну позицію щодо ролі війн у житті людства.

Структура уроку

- I. Організаційна частина уроку
- II. Актуалізація опорних знань
- III. Оголошення теми та мети уроку
- IV. Мотивація навчальної діяльності
- V. Вивчення нового матеріалу
- VI. Систематизація й узагальнення нових знань
- VIII. Підбиття підсумків уроку
- IX. Інструктаж домашнього завдання

Хід роботи

Етап заняття	Діяльність вчителя	Передбачена діяльність учнів
I. Організаційна частина уроку	Вітання, перевірка присутніх/відсутніх учнів, створення сприятливої атмосфери для початку уроку.	Перевірка готовності до уроку.
II. Актуалізація опорних знань	Почнемо з визначення поняття «джерело». З'ясуємо, що таке історичне джерело та чому воно важливе для реконструкції минулого. Подивимося на фотографії, які зображують Кривий Ріг у той період. Звернемо увагу на деталі, такі як будівлі, люди, події на фотографіях. Розглянемо документи, такі як офіційні листи, звіти, розпорядження тощо, що стосуються Кривого Рогу у період «нового порядку». Дослідимо зміст цих документів та спробуємо	Орієнтовні відповіді учнів: Історичне джерело — це письмові документи, предмети, будівлі та інші пам'ятки, які відображають історичні події та явища і дають можливість досліджувати

	<p>визначити, які рішення чи політики були впроваджені органами влади в місті (додаток А).</p> <p>Сообщение о массовой записи жителей гор. Кривого Рога в народное ополчение 7 июля 1941 г.</p> <p>Поток заявлений от желающих стать бойцами народного ополчения не прекращается: на 10 часов утра 7 июля от горняков Жовтневого района поступило несколько тысяч заявлений; в Дзержинском районе записались в народное ополчение тысячи человек.</p> <p>Записались в народное ополчение и женщины. Бывшие партизаны, руководители партизанских отрядов тт. Удовенко, Тынок, Тишкин и другие являются лучшими агитаторами среди молодёжи по вовлечению их в ряды народного ополчения. 58-летний рабочий шахты имени Кирова, бывший партизан т. Тынок рассказывает молодёжи, как Красная Армия и партизанские отряды, в одном из которых он служил, били оккупантов, выгоняли их из Украины в 1918 г. Его рассказ воодушевляет молодых горняков, и они здесь же записываются в народное ополчение.</p> <p>Джерело: Газета «Днепровская правда» - 8 июля - 1941 г. [38].</p> <p>Створення комуністичного батальйону</p> <p>На початку серпня 1941 року розпочалася друга мобілізація для створення II комуністичного батальйону 253-ї стрілецької дивізії, в який вступило близько 300 чоловік. Комісаром батальйону став Баранов Микола Васильович. Одразу ж батальйон переправили в район Кривого Рогу, куди вже прорвалися</p>	<p>життя людей в минулому.</p> <p>На основі аналізу фотографій і документів щодо життя міста Кривий Ріг у часи режиму «нового порядку», можна помітити значний розвиток промисловості та збільшення кількості виробничих підприємств у місті, що свідчить про спрямованість режиму на індустріалізацію економіки. Документи можуть розкривати реформи у галузі освіти, охорони здоров'я, культури та інших сферах соціального життя, що може включати створення нових шкіл, лікарень, культурних закладів тощо; а ще документи розкривають дії політичних лідерів того часу, а також політичні рішення, що вплинули на життя міста.</p>
--	---	---

	<p>ворожі війська. 14 серпня у кровопролитних боях поблизу села Глієватка батальйон був розгромлений.</p> <p>Джерело: Нікопольщина в роки Другої світової війни URL: osvita.ua/doc/files/news/62/History.doc [37].</p> <p>Мозковий штурм</p> <p>Запропонувати учням думати критично та аналізувати історичні джерела з різних точок зору. Які висновки учні можуть зробити на основі аналізу фотографій і документів щодо життя міста Кривий Ріг у часи режиму «нового порядку»?</p>	
<p>III.</p> <p>Оголошення теми та мети уроку</p>	<p>Сьогодні ми розглянемо історичну тему, яка стосується періоду історії України, коли на її теренах реалізувався режим «нового порядку». Наші завдання на сьогоднішньому уроці – з'ясувати основні аспекти цього режиму, зосереджуючись на його впливі на місто Кривий Ріг.</p>	<p>Учні записують тему в зошитах.</p>
<p>IV.</p> <p>Мотивація навчальної діяльності</p>	<p>Розв'язавши Другу світову війну, окупувавши значні території, гітлерівська Німеччина прагнула встановити свій «новий порядок» на завойованих територіях. Що готували нацисти для поневолених народів?</p>	<p>Орієнтовні відповіді учнів:</p> <p>Нацисти готували різні заходи і стратегії щодо поневолених народів: насильство, репресії, геноцид, а також спроби маніпулювати і контролювати населення.</p>
<p>V.</p> <p>Вивчення нового матеріалу</p>	<p>Війна в Кривий Ріг по-справжньому прийшла на початку липня 1941 року, коли німецька авіація стала бомбити місто. На той час весь уклад життя вже був перебудований на військовий лад -</p>	<p>Учні слухають та роблять помітки для подальшої відповіді.</p>

відпустки і вихідні відмінили, робота тривала весь світловий день, повним ходом йшла мобілізація до Червоної армії, а на підступах до Кривого Рогу зводилися оборонні рубежі.

Фронт наближався з неймовірною швидкістю, і вже ні у кого не було сумнівів, що Кривий Ріг доведеться залишити, тому в кінці липня в місті почалася евакуація підприємств і держустанов. На КМЗ демонтували прокатне обладнання, яке відправили на Новотагільській металургійний завод. 8 серпня зупинили доменне виробництво - всі три домни на повному ходу були відключені від повітродувок і закозлени, в спішному порядку стали демонтувати агрегати що залишилися. Що неможливо було вивезти - знищувалося або виводилося з ладу спеціально. У ніч на 14 серпня 1941 року останній ешелон з устаткуванням і людьми пішов з міста. Варто зазначити, що в серпні 1941 року в районі Кривого Рогу українські війська були вже не в змозі чинити опір значно в чому переважаючим силам вермахту, тому місто здали без бою. Пошарпані частини Червоної армії відступили в напрямі Нікополя.

З перших днів окупанти поводитися доброзичливо - в будинки без дозволу не заходили, розміщувалися прямо на вулицях, благо на дворі стояв спекотний серпень. Під відкритим небом готували собі їжу, роздягнувшись догола, милися у водопровідних колонках прямо на вулиці. Правда, довго розводити політес з тими, хто був для них недоброзичливий, фріци не стали. Вже у вересні вони зайняли

найкраще в місті житло, повиганяли звідти колишніх мешканців.

Німці відразу ж почали організовувати новий порядок - створили міську управу, поліцію і біржу праці, які повністю підкорялися німецької окупаційної комендатури. Всі керівні пости в цих установах були зайняті етнічними українцями, що жили до війни в Кривому Розі або прибули до міста із заходу, разом з німецькими військами. Всі ці люди мали безпосереднє відношення до Організації українських націоналістів (ОУН), яка на початковому етапі війни була по одну сторону фронту з гітлерівською Німеччиною.

Під час окупації Кривого Рогу, німецьке керівництво зберегло колгоспи, як ефективну форму експлуатації селян, замінивши їх на держгоспи. Господарства мали великі засіяні зернові площі, виноградники та фруктові сади. Збір врожаю вимагав велику кількість робочих рук, тому для цього найкращою підмогою були колоністи. Керівники колгоспів єврейського походження були замінені, бо в умовах нацистського «нового порядку» право займати керівні посади було зарезервовано виключно за особами «арійського походження».

Окупаційна влада жорстоким терором та каральними заходами реагувала на дії партизан на Криворіжжі, підпільників, вбивства солдат німецької армії або службовців окупаційної адміністрації. Окупаційна адміністрація, щоб створити поселення німецьких колоністів, насильно переселяла місцевих жителів. Зокрема, до Дніпропетровська було скеровано 2

	<p>тис. німецьких фахівців. У багатьох населених пунктах Генерального округу осіб не-німецької національності не обслуговували у крамницях, кав'ярнях, перукарнях, їм забороняли користуватися залізничним транспортом, електрикою, телеграфом, поштою тощо. Недотримання цих обмежень та заборон суворо каралося.</p> <p>Нацисти запровадили колективну відповідальність місцевого населення Кривого Рогу за будь-яку «антинімецьку діяльність». За дії окремих осіб карали цілі сім'ї, розстрілювали заручників, палили домівки, кидали до в'язниць невинних. У наказі командуючого 6-ю армією вермахту Рейхенау від 10 жовтня 1941 р. зазначалося, що не лише проти партизанів, а й проти мирного населення, яке не протидіє диверсіям чи не повідомляє про них, потрібно вживати радикальних заходів. Безпідставно заарештовуючи сотні місцевих жителів, окупанти страчували їх за «акти саботажу». Сподіваючись запобігти проявам опору, нацисти широко застосовували систему заручництва. Окремою трагедією для всього населення Кривого Рогу, як і по всій Україні, стало цілеспрямоване винищення євреїв, яке окупанти здійснювали шляхом масових розстрілів.</p>	
<p>VI. Систематизація й узагальнення нових знань</p>	<p><i>Групова робота</i> Тут ми формуємо групи учнів і надаємо завдання з пошуку додаткової інформації про певні події, що стосуються режиму «нового порядку» в Кривому Розі. Учні працюють у командах, обговорюють отримані дані та готуються до презентацій.</p>	<p><i>Презентація результатів групової роботи</i> Кожна група представляє зібрану інформацію та висновки у формі короткої</p>

		презентації. Учні обговорюють та порівнюють подану інформацію.
VII. Підбиття підсумків уроку	Рефлексія Що нового Ви дізналися на уроці та які висновки можете зробити щодо режиму «нового порядку» в Кривому Розі?	В період окупації в регіоні склалася така соціально-економічна, політична, духовно-культурна, психологічна ситуація, що сформувала відповідні передумови для розгортання широкого руху Опору окупантам, до якого населення долучалося з різних мотивів, ідейних переконань, використовуючи широкий арсенал інструментів спротиву ворогу та його прислужникам.
VIII. Інструктаж домашнього завдання	Напишіть есе, в якому ви досліджуєте вплив режиму «нового порядку» на розвиток та життя міста Кривий Ріг 1940-х роках.	Записують у щоденник домашнє завдання

Цей урок допоможе учням глибше зрозуміти історичний контекст і долю міста Кривий Ріг під час Другої світової війни, підкреслює важливість

пам'яті для прийдешніх поколінь, а також профілактика запобігання подібним подіям у майбутньому.

Висновки до розділу 3

Вивчення теми Другої світової війни є важливою складовою історичної освіти для школярів. Ця подія має велике значення для розуміння сучасної історії та геополітичних процесів. Важливо ознайомити учнів з підставами для наростання напруги, економічними причинами, діями та дипломатичними зусиллями, які передували війні. Вивчення причин Другої світової війни включає аналіз політичних, соціальних, економічних та культурних факторів, що призвели до конфлікту. Учням важливо зрозуміти хронологію подій Другої світової війни, починаючи з поширення нацизму в Німеччині та закінчуючи з кінцем війни та наслідками. Важливо зрозуміти, як війна змінила карту світу, відновлення та розподіл територій, зміну впливу великих держав.

Загалом вивчення цієї теми має бути об'єктивним, збалансованим та враховувати різні погляди й джерела. В процесі вивчення можливо використовувати додаткові ресурси, такі як документальні фільми, свідчення очевидців та інші матеріали, щоб зробити вивчення більш живим та реалістичним. При вивченні даної теми важливо виробити вміння аналізувати історичні події, щоб уникнути повторення подібних страшних подій у майбутньому. Ця тема нагадує про страшні наслідки конфліктів, глобальних втрат і тернистий шлях до миру та співпраці між націями.

З вивчення Другої світової війни випливає важливість збереження миру, співпраці та дипломатії. Історичний досвід показує, що нацизм, нетерпимість та агресивність можуть призвести до страшних наслідків. Історія вчить важливості розв'язання конфліктів мирним шляхом, об'єднанню зусиль для забезпечення глобальної стабільності та спільної боротьби зі злом.

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу використаних джерел та наукової літератури з даної теми можна зробити висновки, що описують особливості реалізації режиму «нового порядку» в м. Кривий Ріг в шкільному курсі історії. Під час написання даної кваліфікаційної роботи було:

1. Висвітлено стан наукової розробки теми, досліджено джерельну базу проблеми, проведено характеристику теоретико-методологічних основ дослідження.

2. Досліджено суспільно-політичний устрій та життя населення в період окупації. Констатовано, що під час окупації було створено карально-репресивні органи, які вдавалися до жорстоких заходів щодо місцевого населення. Розвинений був колабораціонізм на окупованих територіях.

3. Проведено характеристику соціально-економічного життя населення Кривого Рогу. Нацистський окупаційний режим мав довгострокові плани на окупованих територіях. Життя населення на цих територіях поступово змінювався в гіршу сторону. Німці намагалися забезпечити мінімальний рівень життя окупованого населення, а насправді влаштовували власний побут. Спогади очевидців підтверджують наміри німців не лише окупувати території, але й зруйнувати життя людей, які там проживали. Так мирне і розмірене життя було піддане серйозним змінам у економічному, культурному, побутовому та соціальному вимірах. За весь період окупації німці активно вели свою пропаганду.

4. Проведено аналіз стану проблеми в шкільній практиці. Виявлено, що сучасна школа приділяє достатньо уваги темі Другої світової війни. Використання історичних матеріалів допомагає вчителям і учням глибше зрозуміти сутність насильства та його вплив на суспільство через конкретний історичний контекст. Мета даної теми зумовлена перш за все необхідністю пам'ятати про події тих часів. Основна цінність уроків з історії полягає не лише у запам'ятовуванні фактів щодо нацистської окупації, а в глибшому розумінні важливих проблем того часу.

Вивчення питання Другої світової війни в сучасному шкільному процесі є важливою складовою програми з історії, оскільки ця подія має величезний вплив на світову історію та суспільний розвиток. Засади сучасної школи спрямовані на глибше розуміння і вивчення історії з практично-орієнтованою перспективою, що сприяє розвитку різноманітних компетентностей учнів. Під час вивчення теми Другої світової війни можна зосередитися на таких аспектах:

- контекст і причини війни. Даний аспект передбачає розкриття передумов та факторів, які призвели до виникнення конфлікту, включаючи політичні, економічні та соціокультурні особливості;
- події та ключові битви. В процесі вивчення даного аспекту відбувається детальний розгляд подій в хронологічному порядку, таких як початок війни, головні битви, окупаційний режим тощо;
- моральні та етичні аспекти полягають в обговоренні питань моральності війни, порушення прав людини, етичавійни та її наслідки для суспільства;
- пам'ять і публічний простір – як один із аспектів передбачає дослідження, як пам'ять про Другу світову війну зберігається у суспільстві, меморіальні споруди, музеї та інші засоби збереження пам'яті.

Виявлено, що на основі сучасного підходу під час вивчення історії можна використовувати інтерактивне опрацювання матеріалу, користування різноманітними джерелами, залучення між предметних зв'язків до вивчення історії, вивчення людських історій як основа історичної пам'яті тих подій, порівняльний аналіз подій Другої світової війни допомагає учням зрозуміти унікальність характеру війни та визначити його вплив на історії. Констатовано, що вивчення історії окупаційних режимів, включаючи окупаційний режим на території Кривого Рогу має важливий вплив на подальш історичні події, вивчення яких є надзвичайно актуальним. Сприйняття минулого може бути корисним для розуміння сучасних

геополітичних та соціокультурних процесів, а саме вивчення німецького окупаційного режиму на території України має важливий освітній, історичний та ціннісний зміст, спрямований на глибше розуміння минулого та впливу історії на сьогодення.

В процесі вивчення даного питання варто приділяти особливу увагу тому, як учні сприймають навчальний матеріал. Необхідно пам'ятати, що ця тема може викликати емоційні реакції учнів, а тому потрібно дотримуватися емпатичного та підтримуючого підходу, надаючи учням можливість обговорити свої думки та почуття. Педагог, посилаючися на історичні дослідження повинен забезпечити об'єктивну оцінку роботи, проведеної учнями. Це допоможе учням розвинути навички та підвищувати рівень сприйняття теми. Окрім того варто дотримуватися індивідуального підходу до учнів. Деякі учні можуть реагувати на тему по-різному. Саме тому важливо підтримувати їх у процесі сприйняття інформації. Після вивчення теми необхідно надати можливість учням висловити власні думки та враження від опрацьованого. За бажанням можна запропонувати учням додаткові матеріали для більш комплексного вивчення цієї теми. Необхідно дозволити учням ставити питання, мати змогу висловлювати свої думки та почуття, забезпечуйте їх підтримкою та знаннями. Вивчення теми нацистського «нового порядку» в Україні в шкільному курсі історії є завданням, яке вимагає від педагогів особливої уваги та чутливості.

Отже, завдання кваліфікаційної роботи виконані, мета дослідження досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ануфрієва Л. Спогади. Кривий Ріг: Криворізький історико-краєзнавчий музей. КДФ-21341.
2. Ануфрієва Л. Спогади. Кривий Ріг: Криворізький історико-краєзнавчий музей. КДФ - 21346.
3. Бокій Н. М. Житков О.А. Козир І.А. Населення Центральної України в умовах окупації 1941 – 1944рр. Львів: Вісник національного університету «Львівська політехніка» Держава та армія, 2005. 541 с.
4. Багрянний Іван. Публіцистика: Доповіді, статті, памфлети, рефлексії, есе. Київ: Смолоскип. Фондація ім. Івана Багряного, 1996. 450 с.
5. Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в 1942 році в окупованій Європі: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 27 вересня 2012 р. / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України; упоряд.: Р. І. Пилявець, В. М. Яременко. Київ: НВЦ «Пріоритети», 2012. 230 с.
6. Вчорашня Є. В. Нацистська пропаганда на окупованих територіях Східної Європи під час Другої світової війни (на прикладі Райхскомісаріату Україна) : кваліфікаційна робота / Єлизавета Василівна Вчорашня. - Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 87 с.
7. Вчорашня Є. В. Підкупаційна преса як засіб нацистської пропаганди на території України (1941-1944 рр.). Шляхами Кліо : студентський науковий альманах / За ред. Н. Печеніна, В. Яшин. КривийРіг. 2021. С. 87.
8. Воронова Т. Місто – Центр – Район: книга нарисів до 60-річчя Центрально-Міського району Кривого Рогу. Кривий Ріг, 1996. 96 с.
9. Газета «Дзвін» (КривийРіг). 1/10/1941 р. – 13/10/1943 р. URL: <https://libraria.ua/numbers/334?StartDate=1941-10-01>
10. Гончаренко О. М. Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату "Україна" (1941 - 1944 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук № 07.00.01 / О.М. Гончаренко. -

- Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, 2011. 440 с.
11. Герасименко В.П. Історична битва за Україну. *Україна*. 1944. № 5-6 (травень-червень). 120 с.
 12. Гончаренко О. Функціонування окупаційної адміністрації райхскомісаріату Україна: радянська історіографія воєнної доби (1941–1945 рр.). *Часопис української історії*. №30. 2014. 150 с.
 13. Гісем О.В. Історія України [рівень стандарту]: підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків: Ранок, 2019. 288 с.
 14. Державний стандарт базової та середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
 15. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П., Бекетова С. В. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: метод. посіб. Х. : ВГ «Основа», 2018. 119 с.
 16. Дехтярук В. Голокост на Криворіжжі. Матеріали Перших Історико-краєзнавчих читань. Том 1: Наукові розвідки науковців, музейних працівників, магістрантів, студентів, членів МАН. Кривий Ріг, 2015. С.20.
 17. Енциклопедія Криворіжжя: 230-річчю з дня заснування Кривого Рогу присвячується. – У 2-х т./ [упоряд. В. П. Бухтіяров]. Кр. Ріг: ЯВВА, 2005. – Т. 2. – Кр. Ріг: ЯВВА, 2005. 816 с.
 18. Задорожна Л. В. Теоретичні основи дослідження «усної історії» українців про Другу світову війну. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін»* / упоряд. Г. Г. Яковенко. Харків, 2012. С. 20-25.
 19. Іваненко А. Українське суспільство в лещатах нацистського «Нового порядку»: огляд сучасних вітчизняних дисертаційних досліджень. Вип. 4 (22) / Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс, Інститут історії України НАН України. Київ:

2018. URL:
https://chtyvo.org.ua/authors/Ivanenko_Alina/Ukrainske_suspilstvo_v_lesch_atakh_natsyystskoho_novoho_poriadku/ (дата звернення 29.11.2023)
- 20.Кентій А.,Лозицький В., Слободянюк М. Радянський рух Опору на окупованій території України. Київ, 2010. 210 с.
- 21.Коваль М. Нацистський геноцид щодо євреїв та українське населення. *Український історичний журнал*. 1992. № 2. 140 с.
22. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів: [б.в.], 1993. 658 с.
- 23.Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. Випуск III. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2009. - 206 с.
- 24.Кривий Ріг у книзі : бібліографічний покажчик / КНУ ; Бібліотека ; [уклад.: О. В. Кисільова ; ред та відп. за вип. С. О. Баскакова]. – Кривий Ріг : [б. в.], 2020. 180 с.
- 25.Кривий Ріг: лихоліття 1941-1945 рр. : історичні нариси / [авт. кол.: В. В. Стецкевич, В. О. Шайкан, Р. П. Шляхтич, Є. М. Левченко ; наук. ред. В. В. Стецкевич]. – Кривий Ріг : Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2016. 522 с.
- 26.Кривий Ріг : лихоліття 1941-1945 рр. / В. Стецкевич, В. Шайкан, Р. Шляхтич, Є. Левченко. Кривий Ріг, 2016. 521 с.
- 27.Куницький М. П. Соціально-правовий статус місцевого населення Рейхскомісаріату "Україна" (1941-1944 рр.). 2014. 116 с.
- 28.Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941 – 1944 рр. Київ, 2015. 319 с.
- 29.Москаленко Н. Заходи нацистської окупаційної влади в комунальному господарстві та соціальній сфері. Матеріали Четвертих Історико-краєзнавчих читань. Криворіжжя: погляд у минуле... Кривий Ріг, 2018. С.31-34.

30. Мельник О., Балабанов С. Історична енциклопедія. Т. 1. Кривий Ріг, 2007. 604 с.
31. Матеріали Всеукр. наук. конф. «присвяченої 66-й річниці Перемоги, 20-річчю Незалежності України», Кривий Ріг, 11 квіт. 2015 р. Війна в історичній та індивідуальній пам'яті. Кривий Ріг, 2011. 310 с.
32. Методичні рекомендації щодо викладання історії, основ правознавства, громадянської освіти та курсів духовно-морального спрямування у 2022/2023 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і наук України від 19.08.2022 р. №1/9530-22. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-istoriyi-osnovpravoznavstva-gromadyanskoyi-osvity-ta-kursiv-duhovno-moralnogo-spryamuvannya-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/>
33. Наказ МОН від 21.02.2019 р. № 236 «Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osvit>
34. Освітній проект «На урок» URL: <https://naurok.com.ua/urok-okupaciyniy-rezhim-v-ukra-ni-223714.html>
35. Освітній проект «На урок» URL: <https://naurok.com.ua/profile/39148>
36. Освітній проект «На урок» URL: <https://naurok.com.ua/konspekt-uroku-okupaciyniy-rezhim-v-ukra-ni-313077.html>
37. Освітній проект «На урок» URL: <https://naurok.com.ua/urok-ukra-na-v-roki-drugo-svitovo-viyni-164945.html>
38. Орлянський В. Деякі особливості української колаборації у роки Другої світової війни. *Гілея* (науковий вісник): Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. - К., 2009. 610 с.
39. Поліщук Г. П. Тривожні дороги окупації. *Війна в історичній та індивідуальній пам'яті : матер. Другої Всеукр. наук. конф., присвяченої 68-й річниці Визволення України від гітлерівських окупантів* (Кривий

- Ріг, 26 жовтня 2012 р.) / відп. ред. В. О. Шайкан. КривийРіг, 2012. С. 80.
40. Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : зб. наук. пр. / редкол.: С. І. Світленко (голов. ред.) [та ін.]. – Д. : Вид-во Грані, 2017. 118 с.
41. Паньківський К. Роки німецької окупації 1941–1944. Ньюарк-Нью-Йорк-Торонто: Вид-во «Ключі», 1965. 350 с.
42. Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941 – 1944 рр.). Український історичний журнал. 1997. №3. С. 90 – 101.
43. Семергеева О. Пам'ять дитинства // Криворізький історико-краєзнавчий музей. КДФ-21345. 7 с.
44. Смолич Ю. Сили народу. Хроніка лютого місяця. *Україна*. 1944. No 2 (лютий). 120 с.
45. Стецкевич В.В., Шайкан В.О., Шляхтич Р.П. Кривий Ріг: Лихоліття 1941-1945 рр. (історичні нариси). Кривий Ріг, 2015. 146 с.
46. Салата О. О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріті України та зоні військової адміністрації (червень 1941–1944 рр.). Донецьк: Норд-Прес, 2010. 160 с.
47. Турченко Ф. Г. Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945. Запоріжжя: Просвіта, 2013. 416 с.
48. Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943) : автореферат дис. 110 с.
49. Тішин О. В. Німецьке окупаційне цивільне управління на Півдні України (1941 – 1943 рр.): адміністративно-політичний та соціально-економічний аспекти. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «Історія України». Запорізький національний університет, Запоріжжя. 2020. 277 с.
50. Феденко С. І. Розлука : спогади з Другої світової війни. К.: Смолоскип, 1996. – 546 с.

51. Хлібовська Г. М. та ін. Історія України [рівень стандарту]: підруч. для 11 кл. закл. загальн. серед. освіти. Тернопіль: Астон, 2019. 256 с.
52. Яременко В. М. Політика німецького окупаційного режиму щодо преси в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київський нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 310 с.
53. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ілюстративний матеріал «ВоинКраснойАрмии, спаси!»

Автор: В. Б. Корецкий

Додаток Б

Перші тижні війни (від 22.06.1941 р. до 14.08. 1941 р.)

УКАЗ

ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

Об объявлении в отдельных местностях СССР военного положения.

На основании статьи 49 п. „п“ Конституции СССР объявить военное положение в Архангельской области, Белорусской ССР, Вологодской области, Воронежской области, Ивановской области, Карело-Финской ССР, Калининской области, Краснодарском крае, Крымской АССР, Курской области, Литовской ССР, Латвийской ССР, городе Ленинграде и Ленинградской области, Молдавской ССР, Мурманской области, городе Москве и Московской области, Орловской области, Ростовской области, Рязанской области, Смоленской области, Тульской области, Украинской ССР, Эстонской ССР и Ярославской области.

Председатель Президиума
Верховного Совета СССР **М. КАЛИНИН.**

Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР **А. ГОРКИН.**